

Bir Yenilginin Askerî Hikâyesi: 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşının Osmanlı Cephesi

The Military History of a Defeat: Ottoman Front of the 1877-
1878 Ottoman Russian War

Mesut UYAR*

Öz

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın askerî safahatı ülkemizde bilinmemektedir. Başta Plevne olmak üzere zaferlere odaklanan anlatım tarzı yüzünden çoğunluk birbirinden bağımsız iki cephede savaşıldığı ve başından sonuna büyük felâketlerin yaşandığından bile haberdar değildir. Bu nedenle bu makalede yaşanan stratejik, operatif ve taktik komuta sorunlarına vurgu yapılarak savaşın askerî bir özeti verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Savaş, Osmanlı Ordusu, Rus Ordusu, Balkanlar, Güney Kafkasya, Anadolu, Strateji, Komuta.

Abstract

The military narrative of the 1877-78 Ottoman-Russian War is not known in Turkey. Due to the emphasis on episodic victories, chiefly the defence of Plevna, most people simply do not know that the war had been fought in two independent fronts and plagued with a series of disasters from the beginning till the end. For this reason, this article provides a concise summary of the military story of the war putting emphasis on strategy, operational and tactical command problems.

* Prof. Dr., Antalya Bilim Üniversitesi İktisadi, İdari, Sosyal Bilimler Fakültesi, e posta: mesut.uyar@antalya.edu.tr, Orcid ID: 0000-0003-0673-7604.

Geliş Tarihi /Received: 13/09/2021.

Kabul Tarihi /Accepted: 18/11/2021.

Key Words: War, Ottoman Army, Russian Army, Balkans, South Caucasus, Anatolia, Strategy, Command.

Ucuz ve yaygın gazeteler sayesinde Batılı ülkelerde halkın her sabah heyecanla takip ettiği ve bu yüzden döneminde “kahvaltı savaşı (*breakfast war*)” diye anılan¹ 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı hakkında savaş esnasında ve sonrasında askerî gözlemciler, gazeteciler ve savaş gazileri tarafından İngilizce, Almanca, Fransızca ve Rusça çok sayıda kitap yazılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nda ise II. Abdülhamid’in uyguladığı etkin sansür sonucu 2. Meşrutiyet dönemine kadar ciddi bir yayın faaliyeti olmamış² ve savaşın askerî safahatı Plevne dışında büyük ölçüde unutulmuştur³. Savaşın diplomatik ve insani boyutu iyi kötü hatırlansa da Ali Fuad Erden⁴ ve İbrahim Halil Sedes’in⁵ kütüphane raflarında bile zor bulunan kitapları dışında Türkçe’de savaşın askerî boyutu konusunda derli toplu sağlıklı bilgi bulmak pek mümkün değildir. En temel muharebeler, kişiler ve hatta kronolojide bile yapılan hatalar ansiklopedileri bile etkileyecek derecede yaygındır. Amacım bir makalenin kısıtlı hacmi içinde uğranılan askerî yenilginin nasıl meydana geldiğini fazla yorum katmadan özetleyerek sunmaktır. Mümkün olduğunca savaş esnasında her iki tarafta muharebelerde önemli görevlerde bulunmuş komutanların isimleri, birliklerin kuvveti ve özelliklerini belirterek savaşı ete kemiğe büründürümeye çalıştım. Savaş Balkanlar ve Kafkaslar olmak üzere iki ayrı cephede birbirinden büyük

¹ Rupert Furneaux, *The Breakfast War*, New York 1958, s. 7.

² Keçecizade İzzet Fuat, *Kaçırılan Fırsatlar: 1877 Osmanlı-Rus Savaşı Hakkında Eleştiriler ve Askerî Düşünceler*, haz. Rasim Süerdem, Ankara 1997, s. vii, 1.

³ İstisnaî olarak II. Abdülhamid döneminde Osmanlı savaş gazilerince yurtdışında dört kitap bastırılmıştır. Bunlar: Amédée Le Faure, *Cour martiale du Séraskérat: procès de Suleiman Pacha, avec portrait et cartes*, Paris 1880. (Kitabın kapağında yazar Irak kökenli bir Fransız gözüke de asıl yazarı Süleyman Hüsnü Paşa’dır). Muzaffar Pacha, Talat, *Défense de Plevna, d’après les documents officiels et privés, réunis sous la direction du Muchir Ghazi Osman pacha*, Paris: L. Baudin 1889; İzzet Fuad Pacha, *Les occasions perdues...: étude stratégique et critique sur la campagne Turco-Russe de 1877-1878*, Paris 1900; Mehmed Arif, *Başımıza Gelenler: Bin İkiyüz Doksan dört Tarih-i Hicriyesinde Vuku Bulan Rusya Muharebesinden Bahistir*, Kahire 1321 (1903).

⁴ Ali Fuad, *Musavver 1293-1294 Osmanlı-Rus Seferi*, c. 1, Kitabhane-i İslam ve Askeri, İstanbul 1326; Ali Fuad, *Osmanlı-Rus Seferi: Şıbka ve Plevne Muharebatı*, c. 2, Dersaadet: Matbaa-i Osmaniye, 1327; Ali Fuad, *Osmanlı-Rus Seferi: Üçüncü Plevne ve Plevne’nin Sükûtu*, c. 3, Dersaadet 1327.

⁵ İ. Halil Sedes, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, c. 12, İstanbul 1935-1955.

ölçüde bağımsız bir şekilde cereyan ettiği için ben de coğrafi bölümlmeyi benimsedim.

Rusya uzun süreden beri Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaş hazırlığı yapmaktaydı. Kırım Savaşı esnasında yaşanan askerî felâketler ve Sivastopol savunması dışında ordunun çok kötü bir performans göstermesi Rusya'da Savaş Bakanı General Kont Dimitri Alekseyeviç Miliutin'in adıyla anılan geniş kapsamlı reformların başlatılmasına yol açmıştı. Prusya'nın sırasıyla Danimarka, Avusturya-Macaristan ve Fransa karşısında kazandığı zaferler manzumesi Rus askerî reformlarına daha da hız kazandırdı⁶. 1856 Paris Antlaşması'nın kurduğu uluslararası denge sonucunda doğrudan doğruya Osmanlı'ya karşı askerî faaliyetlerde bulunamasa da başta Sırbistan olmak üzere Balkan devletleri ve Osmanlı egemenliğindeki Slav halklarına askerî yardım ve destek sağlamakta ve onları kışkırtmaktaydı. Zira savaşa giden süreci başlatan 1875'te Bosna-Hersek'te başlayan Sırp isyanları ve bunların devamı olarak Sırbistan ve Karadağ'ın Osmanlı İmparatorluğu'na savaş açması ancak Rusya'nın desteği ile mümkün olabilmişti⁷.

Sırbistan, Osmanlı'ya karşı taarruza geçtiğinde, 700'ü subay olmak üzere 4.000 Rus gönüllüsünün de katıldığı 130.000 kişilik ordunun başında, "Taşkent Aslanı" ünvanı ile meşhur Rus General Mikhail Çerniayev bulunmaktaydı. Fakat Rusya'nın ve dönemin gözlemcilerin tahmin ve beklentilerinin aksine Ruslarca komuta edilen Sırp Ordusu, dört grup haline girdiği Osmanlı topraklarında birbiri ardına ağır yenilgilere uğrayarak geri püskürtüldü. Osmanlı istilasını ise Rusya, İngiltere ve Fransa'nın zamanında yaptığı diplomatik müdahale durdurdu⁸.

⁶ Miliutin reformları konusunda bkz. Bruce W. Menning, *Bayonets Before Bullets: The Imperial Russian Army 1861-1914*, Bloomington 2000, s. 6-50; John S. Bushnell, "Miliutin and the Balkan War: Military Reform vs. Military Performance", *Russia's Great Reforms, 1855-1881*, ed. Ben Eklof, John Bushnell, Larissa Zakharova, Bloomington 1994, s. 144-156.

⁷ H. M. Hozier, *The Russo-Turkish War*, London: William Mackenzie 1878, s. 205-212; Rupert Furneaux, *The Breakfast Wars*, 14-15; Bosna-Hersek isyanı ve isyanın bastırılmasıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Halil Sedes, *1875-1876 Bosna-Hersek ve Bulgaristan İhtilalleri ve Siyasi Olaylar*, 1'inci ve 2'inci kısım, İstanbul 1946.

⁸ David Mackenzie, *The Lion of Tashkent: The Career of General M. G. Cherniayev*, Athens 1974,

Sırlara karşı kazanılan zafer Osmanlı ordusunun kendine güvenini arttırırken Rusya'yı da askerî müdahaleye zorladı. Rus Genelkurmayı kağıt üstünde bile olsa Osmanlı'ya karşı savaş hazırlığını çoktan tamamlamıştı. Dönemin askerî modası çerçevesinde General Nikolay Obruçev, Prusya ekolüne uygun kesin sonuç yerlerine ve stratejik hedeflere hızlı hareket ve manevrayla ulaşmayı içeren bir harekât planı hazırlamıştı. Bu plana göre Osmanlı kale ve tahkimatlı bölgelerinin etrafından dolaşarak ve asıl Osmanlı yığınaklarına çatmadan Hans von Diebitsch'in 1829'da yaptığı⁹ gibi doğrudan Edirne'ye gidilecekti. Planlamacılar İstanbul Boğazı'na bile ulaşılabilceği umudunu taşımaktaydı. Bu sayede hem Batılı güçlerin olası diplomatik veya askerî müdahalesinin önüne geçilecekti hem de savaşın insan kaybı ve mali masrafı asgari düzeyde tutulabilecekti¹⁰.

Rus Genelkurmayı kesin sonucun sadece Balkan cephesinde alınacağı saplantısına sahip olmasının yanı sıra Sırbistan yenilgisi de zaten kaçınılmaz bir şekilde Balkan ağırlıklı bir harekât planı hazırlamaya sürüklemişti. Dolayısıyla Kafkas cephesine ancak askerî niteliği düşük ve sayı yönünden de zayıf bir ordu tahsis edilebildi. Oysa geçmiş deneyimler ve mevcut istihbarat bilgileri gerçekçi ve önyargıdan uzak bir şekilde değerlendirilmiş olsaydı, Kafkaslar ve Doğu Anadolu'nun arzu edilen kesin zaferin en kolay temin edileceği cephe olduğu anlaşılırdı. Herşeyden önce bölgede Osmanlı savunmasının tutunabileceği kale ve tahkimatlı bölgeler az, eski ve birbirinden kopuktu. Geleneksel olarak Osmanlı ordusunun en kötü birlikleri ve komutanları bu bölgeye tahsis edildiği gibi sadakatleri şüpheli ve askerî kabiliyetleri tartışmalı aşiret savaşçıları bu cephenin belkemiğini teşkil etmekteydi. Ulaşım imkânlarının kısıtlı olmasının yanı sıra bölgenin tarım potansiyeli barış zamanında bile kendini güçlkle yettiğinden orduların neredeyse

s. 118-166; H. M. Hozier, *The Russo-Turkish War*, s. 213-223.

⁹ F. R. Chesney, *The Russo-Turkish Campaigns of 1828 and 1829 with a View of the Present State of Affairs in the East*, Londra 1854, s. 240-250; Helmuth von Moltke, *The Russians in Bulgaria and Rumelia in 1828 and 1829*, çev. Lucie D. Gordon, London 1854, s. 370-418.

¹⁰ Bruce W. Menning, *Bayonets Before Bullets: The Imperial Russian Army 1861-1914*, s. 52-53; F. V. Greene, *Report on the Russian Army and Its Campaign in Turkey in 1877-1878*, New York 1879, s. 144-145.

her şeyi dışarıdan taşıması gerekmekteydi. Rus Genelkurmayı'nın bu değerlendirme hatası Osmanlı'yı büyük bir felâketten kurtarmıştır¹¹.

Yapılan bu değerlendirmeler ve planlamaların ışığında Çar II. Aleksandr, 1 Kasım 1876'da kısmi seferberlik ilân ederek yaklaşık 250.000 ihtiyat askerini göreve çağırdı. 7 Ocak 1877'de Güney Rus Ordusu Komutanı Grand Dük Nikola Nikolayeviç emrine verilen dört kolordu Prut nehri kenarındaki sefer görev yerlerinde yığınaklamasını tamamladı. Askerî hazırlıkların tamamlanmasının verdiği güvenle Rus diplomatlar Osmanlı'dan talep ettikleri tavizleri iyice arttırdılar. Pazarlıklar devam ederken ardarda ilân edilen kısmi seferberlik kararlarıyla teşkil edilen üç yeni kolordu daha mevcutlarını tamamlayarak cepheye intikal etti. Osmanlı'nın beklenildiği gibi ağır Rus taleplerini reddetmesiyle Rusya 12 Nisan'da savaş ilân etti. Romanya Prensiği ile imzalanan anlaşma çerçevesinde Rus birlikleri ciddi bir sorun yaşamadan Haziran ayı başında Tuna nehri kenarındaki yığınak bölgelerine intikallerini tamamladılar¹².

Rusya çoktan seferberliğini tamamlamış ve hukuken Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olan Romanya içinde intikal ve yığınaklanmasını icra ederken II. Abdülhamid ve danışmanları halâ Rus tehdidine karşı nasıl hareket edileceğine karar vermemişti. Geçmiş tecrübeler Tuna'nın kuzey yakasının elde tutulmasının önemini ortaya koymuştu. Ayrıca Rusların geçmişte yaptıkları gibi imparatorluk savunmasının bel kemiğini teşkil eden Vidin, Rusçuk, Silistire ve Varna

¹¹ Dönemin gözlemcileri ve bazı modern yazarların iddialarının aksine Osmanlı donanmasının Karadeniz'deki üstünlüğü Rus Ordusu'nun Doğu Anadolu'daki ilerleyişini etkilememiştir. Daha fazla sayıda ve daha iyi birlikler tahsis edilseydi başta Trabzon olmak üzere limanları ele geçirmek de sorun olmayacaktı. Osmanlı Donanması'nın savaş performansı bunu doğrulamaktadır.

¹² H. M. Hozier, *The Russo-Turkish War*, s. 252-256, 274-285, 330-336; F. V. Greene, *Report on the Russian Army and Its Campaign in Turkey in 1877-1878*, s. 139-140, 147-151; Osmanlı yöneticilerinden bir kısmının savaş istediği ve padişahı teşvik ettikleri savaşın patlak vermesinde önemli rolleri olduğu unutulmaması gereken bir faktördür; İ. Halil Sedes, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, c. 1, İstanbul 1935, s. 44-55; Gazi Ahmed Muhtar Paşa, *Anılar 2: Sergüzeşt-i Hayatının Cildi Sanisi*, haz. Nuri Akbayar, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, s. 1-7; Mahmud Celaleddin Paşa, *Mirat-ı Hakikat: Tarihi Hakikatların Aynası*, haz. İsmet Miroğlu, İstanbul 1983, s. 211-220, 285-286; Mehmet Arif, *Başımıza Gelenler*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul (Tarihşiz), s. 83-91.

(bu dört kale döneminde Kale-i Erbaa adıyla bilinmekteydi)¹³ kalelerine çatmadan aralarından geçip doğrudan Balkan geçitleri vasıtasıyla Edirne'yi hedef alabileceği gazete köşelerinde bile tartışılmaktaydı. Bütün bu verilere ve uzun tartışmalara rağmen II. Abdülhamid sonunda asırlardan beri uygulanan savunma stratejisine sadık kalmaya karar verdi¹⁴.

Mareşal Abdülkerim Nadir (yaygın bilinen adıyla Abdi) Paşa komutasındaki Osmanlı Tuna ordusunun asıl kısmını Vidin (Mareşal Osman Nuri Paşa komutasında 50 taburdan kurulu Tuna Garb ordusu), Rusçuk (Mareşal Şair Eşref Paşa komutasında 32 tabur), Silistire (Korgeneral Selami Paşa komutasında 38 Tabur) ve Varna (Mısırlı Prens Hasan Paşa komutasında 17 tabur) kalelerine dağıtıldı. Kalan 59 taburdan teşkil edilen Tuna Şark ordusu Mareşal Ahmet Eyüb Paşa komutasında Şumnu ve civarında konuşlandı. Abdi Paşa da bu orduyla beraber bulunmaktaydı. Plana göre Şumnu'daki bu ordu hem kaleleri gerektiğinde takviye edecek hem de ikinci savunma hattını teşkil edecekti. Birlikler yığınak bölgelerine giderken son anda Balkan Kolordusu adı altında Sofya (Korgeneral Adil Paşa) ve İslimiye (Korgeneral Selim Paşa)'de çift konuşlu 21 taburluk bir birlik kuruldu. Bu kolordu güya başta Şıpka olmak üzere güney geçitlerini kapayacak bir nevi üçüncü savunma hattını teşkil edecekti. Benzeri şekilde son anda toplama taburlarla Korgeneral Hasan Hayri Paşa komutasında teşkil edilen tümen (13 tabur) Niğbolu savunması için görevlendirildi. Osmanlı yüksek komuta heyeti basiretsiz davranarak sanki yeteri kadar muharebe gücü varmış gibi İşkodra (28 tabur), Hersek (50 tabur), Niş (50 tabur), Yenipazar (27 tabur), Bosna (25 tabur), Yanya (19 tabur) ve Girit (14 tabur)'te hudut ve iç güvenlik görevleri icra eden taburları cephelere sevk etmeyip yerlerinde bıraktı. Kafkas cephesine ise sadece 87 tabur tahsis edilebilmiş ve ancak 74'ü cepheye ulaşabilmişti¹⁵. Böylelikle her yeri

¹³ Dönemin Batılı gözlemcileri Osmanlı isimlendirmesinden farklı olarak dört kale veya dörtgen (quadriateral) olarak Rusçuk, Şumnu, Silistire ve Varna'yı kastetmişlerdir. H. M. Hozier, *The Russo-Turkish War*, s. 729-732.

¹⁴ İ. Halil Sedes, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, c. 1, s. 67-75; İ. Halil Sedes, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, c. 2, İstanbul 1936, s. 10-12, 15-17; H. Hikmet Süer, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi*, Ankara 1993, s. 51-54; Mahmud Celeleddin Paşa, *Mirat-ı Hakikat: Tarihi Hakikatların Aynası*, s. 294-299.

¹⁵ İ. Halil Sedes, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, c. 2, s. 13-15, 22-34; H. M. Hozier,

korumak için ordu o kadar dağıtılmıştı ki aslında hiçbir yeri koruyamayacak kadar zayıflatılmış oldu. Savunma stratejisinin birlikleri ülke genelinde aşırı dağıtılmasının dışında en önemli sorunu savunmanın statik algılanıp tamamen mevzilere gömülme şeklinde uygulanmasıdır. Bu algılamaya yüzünden kale ve müstahkem mevki garnizonlarının birbirilerini destekleme kabiliyeti sınırlı kaldığı gibi etraflarından dolaşacak Rus birliklerine reaksiyon gösterme şansı da bulunmuyordu.

Osmanlı savunma stratejisi, Karadeniz ve Tuna'daki mutlak donanma üstünlüğünden faydalanmak yerine donanma ve nehir filosunu riskten uzak statik bir savunma anlayışı içinde konuşlandırıldı ve görevlendirildi. Bu anlayış Romanya'da yığınaklamasını tamamlayan ama nehir geçiş birlik ve teçhizatının gelmesini bekleyen Ruslara büyük bir imkân sağladı. Boş bir şekilde beklemek yerine nehir filosunu etkisiz hale getirme kararı alındı. Amiral Mehmet Arif Paşa¹⁶ komutasındaki Osmanlı Tuna Nehir Filosu'nun vurucu gücünü beş zırhlı, dört monitör ve üç gambot teşkil etmekteydi. Gemilerin eski ve mürettebatının eğitimsiz olmasına rağmen akılcı ve cesurca kullanılmak kaydıyla Rusların nehir geçiş harekâtını durduramasa bile kısıtlayıp ciddi zayıflık verecek bir güçtü. Ama uygulamada verilen emirlerin yanısıra Lütfigelil zırhlısının batırılmasıyla Rus topçusunun ateş gücünden gereksiz bir endişeye kapılarak gemiler kaleler ve korunaklı limanlara dağıtıldı. Rusların iptidai torpidobotlarla cesurca düzenlediği saldırılar sonucu Seyfi isimli zırhlının batırılması ve bazı gemilerin hasar alması üzerine iyice korkan Osmanlı amiral ve kaptanları tamamen kendilerini limanlara hapsedip dışarı çıkamaz hale geldiler. Böylelikle Ruslar fazla gayret sarf etmeden nehir geçişine yönelik en önemli tehdidi ortadan kaldırmış oldu. Korgeneral Hasan Paşa komutasındaki Osmanlı Karadeniz filosu da karşılarında bir Rus tehdidi olmamasına rağmen Tuna filosu gibi savaş boyunca abluka da dâhil olmak üzere kayda değer bir etkinlikte bulunmadı. Kafkas sahilindeki küçük limanların

The Russo-Turkish War, s. 398-401; H. Hikmet Süer, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi*, s. 51-54.

¹⁶ Tuna Filo komutanlığı sık sık değiştirilmiştir. Sırasıyla Albay Tayyar, Mehmet Arif Paşa, Dilaver Paşa, tekrar Mehmet Arif Paşa, Hacı Vesim Paşa ve son olarak Kayserili Ahmet Paşa bu göreve atanmıştır. Saim Besbelli, *TSK Tarihi Osmanlı Devri 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi: Deniz Harekâtı*, c. 3, Ankara 1980, s. 31-32.

bombardımana tabi tutulması ile Sohumkale ve Oçamçıra çıkarmaları dışında Ruslar limanlarının güvenliği ve amfibi harekâta maruz kalma endşesi yaşamadı. Buraların güvenliği için ayrılan birlikler savaşın ilerleyen safhalarında rahatlıkla asıl cephelerin takviyesinde kullanılabilirdi¹⁷.

Uzun süren bir hazırlık, keşif ve aldatma faaliyetlerinden sonra 16'ncı Rus Kolordusu Komutanı Korgeneral Zimmermann 22 Haziran'da Galatz'da Tuna'yı geçip Dobruca'nın istilasına başladı. Silistire Kolordusu'na bağlı Dobruca Tümeni Komutanı Tuğgeneral Ali Rıza Paşa emrindeki 8 piyade taburu ve 2 süvari alayını tabur tabur bütün sorumluluk bölgesine dağıttığından ciddi bir direniş gösteremedi. 27 Haziran'da Rus Güney Ordusu'nun asıl kısmı Rusçuk ve Niğbolu kaleleri arasındaki Zıştovi bölgesinden nehir geçiş harekâtını icra etmeye başladı. Bölgedeki zayıf Osmanlı örtme birlikleri kolaylıkla püskürtüldü. Bölge ihtiyat komutanı Tuğgeneral Ahmet Hamdi Paşa emrindeki tugayı bütün halinde değil de parçalayarak kullandığından Rus ilerleyişini durduramadı. Aynı gün Zıştovi kasabası ve hâkim arazi ele geçirildi. 2 Temmuz'da köprü inşası tamamlandı ve Rus birlikleri kitleler halinde Bulgaristan içlerine akmaya başladı. Osmanlı kale garnizonları çaresizlik içinde gelişmeleri izlerken Grand Dük Nikola çarın talimatları doğrultusunda tarihi bir hataya imza atarak harekât planında temelden değişiklikler yapmaya başladı. Orjinal plana göre ordunun asıl kısmı ile doğrudan Edirne istikametinde ilerleyip tali kuvvetlerle yan emniyetini sağlamak yerine orduyu ikiye ayırıp bir grup ile Rusçuk ve Şumnu diğeri ile Niğbolu ve Plevne istikametinde hareket ederek önemli kale ve müstahkem mevkileri fethetmeye karar verdi. Güneye yönelik ileri harekât ile Balkan geçitleri ve ilerisine ulaşma hedefi ise bir keşif harekâtına dönüştürdü. Tümgeneral Yosif Gurko komutasında toplama birliklerden kurulu süvari ağırlıklı bir tümen bununla görevlendirildi.

¹⁷ Saim Besbelli, *TSK Tarihi Osmanlı Devri 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi: Deniz Harekâtı*, s. 20, 31-37, 40-48, 50-53; İ. Halil Sedes, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, c. 1, s. 129-133; İ. Halil Sedes, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, c. 2, s. 18-21; İ. Halil Sedes, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, c. 6, s. 59-64; H. M. Hozier, *The Russo-Turkish War*, s. 376-378, 391-395, 405-406; Keçecizade İzzet Fuat, *Kaçırılan Fırsatlar: 1877 Osmanlı-Rus Savaşı Hakkında Eleştiriler ve Askerî Düşünceler*, s. 27-28; F. V. Greene, *Report on the Russian Army and Its Campaign in Turkey in 1877-1878*, s. 152-156.

Grand Dük Nikola bu değişiklikleri yaparak savaşı kısa sürede sonlandırma şansını da bilinçsiz bir şekilde tamamen ortadan kaldırmış oldu¹⁸.

Osmanlı cephe komutanları ve İstanbul'daki yüksek komuta heyeti uzun bekleyiş sonrasında aniden ve umulmadık bir şekilde başlayan Rus nehir geçiş ve ileri harekâtı ile tam bir panik içine girmişti. Bölgedeki Müslüman halkın Kazaklar ve Bulgar milislerinin saldırıları karşısında güneye doğru kaçmaya başlaması paniği daha da arttırdı. İstanbul'dan birbiriyle uyumsuz ve yalanlayan emirler yağarken Abdi Paşa kararsızlık içinde 3 Temmuz'da Tuna Şark Ordusu'nun yarısını Ahmet Eyüp Paşa komutasında Rusçuk istikametinde ileri harekete geçirdi. Ancak Rus yığınak bölgesine ulaşmadan Gülçeşme bölgesindeki süvari çatışması sonrasında tekrar evhama kapılarak 11 Temmuz'da Şumnu'ya geri çekilme emri verdi. Cephe komutanının kararsızlığı zincirleme bir şekilde herkesi etkilediğinden birlikler oldukları yerde kendi güvenlikleri dışında hiçbir şey yapmadan çaresizlik içinde gelişmeleri izlemekle yetinmekteydi¹⁹.

General Gurko, 3 Temmuz'da köprüden geçerek ileri harekâta başladı. Kısa bir çatışma sonrasında 7 Temmuz'da Tırnova'yı ele geçirdi. Dört gün boyunca keşif yaparak balkan geçitlerinin nasıl savunulduğu ve Osmanlı birliklerinin özelliklerini öğrendi. Bu sırada 8'inci Kolordu ileri unsurları Tırnova'ya ulaştı. Osmanlı savunması kuzeyden gelecek bir tehdiye göre tertiplenmiş güneye karşı herhangi tedbir almamıştı. Bunu fark eden Gurko, zayıf bir şekilde savunulan, dar ve pek kullanılmayan bir yolla ulaşılan Hainköy geçidinden güneye geçip güneyden ana geçit

¹⁸ İ. Halil Sedes, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, c. 3, İstanbul 1937, s. 18-57; Epauchin [Nikolay Epanchin], *Operations of General Gurko's Advance Guard in 1877*, çev. H. Havelock, Kegan Paul, Trench, Trübner Co., London 1900, s. 3-8; H. M. Hozier, *The Russo-Turkish War*, s. 379-381, 385-390, 458-476; H. Hikmet Süer, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi*, s. 75, 92-107; Keçecizade İzzet Fuat, *Kaçırılan Fırsatlar: 1877 Osmanlı-Rus Savaşı Hakkında Eleştiriler ve Askerî Düşünceler*, s. 28-31; F. V. Greene, *Report on the Russian Army and Its Campaign in Turkey in 1877-1878*, s. 156-162; Bruce W. Menning, *Bayonets Before Bullets: The Imperial Russian Army 1861-1914*, s. 55-58.

¹⁹ İ. Halil Sedes, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, c. 3, s. 52-53, 68-81; H. Hikmet Süer, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi*, s.111-114; Keçecizade İzzet Fuat, *Kaçırılan Fırsatlar: 1877 Osmanlı-Rus Savaşı Hakkında Eleştiriler ve Askerî Düşünceler*, s. 37-41; Mahmud Celaleddin Paşa, *Mirat-ı Hakikat: Tarihi Hakikatların Aynası*, s. 389-393.

Şıpka'ya saldırmayı planladı. 8'inci Kolordu birlikleri de Gurko'nun Şıpka'ya saldırı tarihi olarak tespit ettiği 17 Temmuz'da kuzeyden bu saldırıya destek verecekti. Rus birlikleri 14 Temmuz'da Hainköy geçidinden savunmayı gafil avlayarak dağ hattını aşmayı başardı. Elena geçidini savunan Osmanlı garnizonun gönülsüz bir şekilde aynı gün yandan icra ettiği karşı taarruz kolaylıkla püskürtüldü²⁰. Gurko dağın güney eteklerinde karşılaştığı direniş yüzünden oyalandı. Şıpka geçidine 17 Temmuz'da değil bir gün sonra ulaşabildi. Ovada ve dağ geçitlerinde bozguna uğrayan taburların da katılmasıyla 11 taburluk güce ulaşan Şıpka savunma kuvvetinin başında Tuğgeneral Rasim Paşa ve Tuğgeneral Mehmet Hulusi Paşa bulunmaktaydı. Bu moralsiz ve toplama birlik acele ile savunmaya hazırlanırken Rus 8'inci Kolordu birlikleri gelişmelerden habersiz planlanan kuzeyden taarruzu icra etti ama başarısızlığa uğradılar. Benzeri şekilde Gurko'nun 18 Temmuz'da güneyden tek başına kalkıştığı taarruz da geri püskürtüldü. 19 Temmuz günü kuzeyden ve güneyden koordineli bir taarruza başlanıldığında geçidi savunanların dağ yollarından kaçtığı anlaşıldı. Böylelikle Gurko 16 gün içinde yaklaşık 50 kilometre intikal edip muhtelif Osmanlı birliklerini gafil avlayarak üç dağ geçidini (Şıpka, Travna ve Hainköy) ve Tırnova'yı ele geçirip büyük bir başarıya imza atmış oldu²¹.

General Gurko'nun başarıları bölgedeki Osmanlı birliklerinde ve Müslüman halkda büyük bir paniğe neden olurken Abdi Paşa nihayet harekete geçerek Vidin'de boş boş bekleyen Osman Paşa'nın Tuna Garb Ordusu'na Rusların yan ve gerilerine saldırı emri verdi. Balkan Kolordusu'nun komutanları görevden alınarak yerlerine Sofya'da Korgeneral Mehmet Paşa İslimiye'de ise Mareşal Rauf Paşa²² atandı.

²⁰ İ. Halil Sedes, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, c. 3, s. 57-63,101-108; Epauchin [Nikolay Epanchin], *Operations of General Gurko's Advance Guard in 1877*, s. 20-70; H. Hikmet Süer, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi*, s.107-111, 138-142; H. M. Hozier, *The Russo-Turkish War*, s. 476-478, 481-486; F. V. Greene, *Report on the Russian Army and Its Campaign in Turkey in 1877-1878*, s. 163-169.

²¹ İ. Halil Sedes, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, c. 3, s. 108-136; Epauchin [Nikolay Epanchin], *Operations of General Gurko's Advance Guard in 1877*, s. 71-127; H. Hikmet Süer, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi*, s. 143-154; H. M. Hozier, *The Russo-Turkish War*, s. 486-499; F. V. Greene, *Report on the Russian Army and Its Campaign in Turkey in 1877-1878*, s. 169-174, 182-184.

²² Rauf Paşa aslında 2 Temmuz'da bu göreve atanmış Tırnova yenilgisi sonrasında göreve başlamıştı.

Ayrıca Karadağ'daki askerî harekât sona erdirilerek Mareşal Süleyman Hüsnü Paşa komutasındaki 50 taburun Şıpk'a'ya sevk edilmesi kararlaştırıldı. Gemilerle 19 Temmuz'da Enez'e taşınan Süleyman Paşa ve birliği ancak 28 Temmuz'da muharebe bölgesine ulaşabilecekti. Bu arada Abdi Paşa'nın savaşı idaresinden rahatsız olan II. Abdülhamid orduya çeki düzen vermesi ve Abdi Paşa yardımcı olması için Redif Paşa ve Mehmet Namık Paşa'yı Şumnu'ya gönderdi. Çoktan emekli olması gereken iki ihtiyar paşanın bir işe yaramayacağı kısa sürede ortaya çıkınca her üçü de görevden alındığı gibi Redif Paşa ve Abdi Paşa divanı harbe verildi. II. Abdülhamid, 21 Temmuz'da Mehmet Ali Paşa'yı yeni cephe komutanı olarak atadı²³.

Osmanlı tarafında bunlar yaşanırken 9'uncu Kolordu Komutanı Korgeneral Baron Nikolay Kridener (bazı kaynaklarda soyadı Krüdener şeklinde geçmektedir) tadel edilmiş plana göre batıya doğru ilerleyerek 13 Temmuz'da Niğbolu önüne geldi. Uzun bir bombardıman sonrasında 15 Temmuz'da ilk saldırı gerçekleştirildi. Cesaretini yitiren 7.000 mevcutlu Osmanlı garnizonu geceleyin icra edilen başarısız bir huruç harekâtı sonrasında daha fazla direnmeden ertesi gün teslim oldu²⁴. Kolay zafer Kridener'in emniyet tedbirlerine aldırış etmeden rahat hareket etmesine yol açtı. Dolayısıyla Grand Dük Nikola Plevne'nin ele geçirilmesi emrini verdiğinde fazla düşünmeden General Schilder-Schuldener'i üç piyade alayı ve takviyeli bir süvari alayından oluşan bir kuvvetle görevlendirdi²⁵.

²³ İ. Halil Sedes, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, c. 3, s. 81-120; İ. Halil Sedes, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, c. 4, İstanbul 1937, s. 80-86; H. Hikmet Süer, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi*, s. 135-138, 154-155, 172-173; H. M. Hozier, *The Russo-Turkish War*, s. 502-504, 734-736; Abdi Paşa'ya atfedilen suçlar ve paşanın savunması için bkz. Mahmud Celaledin Paşa, *Mirat-ı Hakikat: Tarihi Hakikatların Aynası*, s. 436-444; Ayrıca bkz. İ. Halil Sedes, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, c. 4, s. 126-141.

²⁴ İ. Halil Sedes, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, c. 4, s. 12-34; H. Hikmet Süer, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi*, s. 114-132; H. M. Hozier, *The Russo-Turkish War*, s. 478-480; F. V. Greene, *Report on the Russian Army and Its Campaign in Turkey in 1877-1878*, s. 185-188.

²⁵ İ. Halil Sedes, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, c. 4, s. 52-58; Epauchin [Nikolay Epanchin], *Operations of General Gurko's Advance Guard in 1877*, s. 20-70; F. V. Greene, *Report on the Russian Army and Its Campaign in Turkey in 1877-1878*, s. 189-190.

Aslında bütün bölgeyi akınlarla kasıp kavuran Rus süvarileri 8 Temmuz'da Plevne'ye girmiş ama kasabanın stratejik önemini anlamadıkları için kısa bir süre sonra terk etmişlerdi. Son gelişmeler ışığında Plevne'nin kazandığı önemi fark eden Abdi Paşa komutanlığı boyunca verdiği belki de tek cesurca kararlar Atıf Paşa komutasında takviyeli bir piyade alayını Plevne'ye sevk etmişti. Bu arada ordusunun yarısını geride bırakıp 19 piyade taburu, 6 süvari bölüğü ve 54 top ile Vidin'den hareket eden Osman Paşa kendisine verilen ucu açık emrin gereğini Plevne'de uygulamaya karar vermişti²⁶. Askerlerine dinlenme fırsatı tanımadan mümkün olan en yüksek hızla intikal ederek Ruslardan bir gün önce 18 Temmuz'da Plevne'ye girmeyi başardı. Buradaki birliği emrine alıp halkı da seferber ederek en kritik yaklaşıma istikametinden başlayarak şehrin tahkimatına başladı²⁷.

Schilder-Schuldener aşırı güven içinde süvarilerini yan emniyet ve Plevne'nin ötesinin keşfi için görevlendirerek körlemesine Plevne'ye doğru intikale başladı. Oysa Osmanlı harp esirleri ve bazı Rus keşif kolları Vidin'den büyük bir birliğin bölgeye gelmekte olduğunu rapor etmişlerdi. Rus ilerleyişi 19 Temmuz öğleden sonra Plevne yakınlarında Osmanlı örtme birlikleri ve topçu ateşleri ile durduruldu. Bu gelişme sonrasında bile karşısındaki kuvvetin gücünü öğrenmeye gerek görmeyen Schilder-Schuldener ertesi gün üç koldan cephe taarruzuna kalkıştı. Kanatlarda kısmi başarılar kazanılsa da merkezde tam bir başarısızlık yaşandı. Osman Paşa zamanında başlattığı karşı taarruzlarla Rus girmelerini bertaraf edip ağır zayıyat verdirdi. Beklenmedik yenilgi ve

²⁶ Osman Paşa aslında Vidin'de boş durmamış askerî harekâtın başından itibaren Ruslara yandan saldırmak için Abdi Paşa'ya ve İstanbul'a muhtelif teklifler sunmuş ama teklifleri kabul edilmemişti; William von Herbert, *The Defence of Plevna 1877*, London 1895, s. 118-120; Charles S. Ryan ve John Sandes, *Under the Red Crescent: Adventures of an English Surgeon with the Turkish Army at Plevna and Erzeroum 1877-78*, London 1897, s. 99-100; Talat, *Plevne Savunması*, haz. Talat Yalazan, Ankara 1997, s. 2-9; İbrahim Edhem, *Plevne Hatıraları: Sebât ve Gayret Kıyametten Bir Alamet*, haz. Seyfullah Esin, İstanbul 1979, s. 38-40; İ. Halil Sedes, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, c. 4, s. 35-52; H. Hikmet Süer, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi*, s. 155-156, 158-159.

²⁷ Talat, *Plevne Savunması*, s. 9-10; Charles S. Ryan ve John Sandes, *Under the Red Crescent: Adventures of an English Surgeon with the Turkish Army at Plevna and Erzeroum 1877-78*, s. 101-113; İbrahim Edhem, *Plevne Hatıraları: Sebât ve Gayret Kıyametten Bir Alamet*, s. 40-41; İ. Halil Sedes, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, c. 4, s. 61-62; H. Hikmet Süer, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi*, s. 156-157.

verilen 2850 zayıat sonrasında Schilder-Schuldener geri çekilme emri vermek zorunda kaldı²⁸.

Yenilgiyi duyan Baron Kridener telaşlı bir şekilde 4'üncü ve 11'inci Kolordulardan takviye birlik olarak Plevne'ye saldırma kararını aldı. Ancak bölgeye intikal edip keşif yaptıktan sonra tereddüte düştü. Ruslar keşif yaparken Osman Paşa Plevne'nin dışarıyla bağlantısını sağlamada kritik öneme haiz Lofça'yı baskın tarzında bir taktik akımla Ruslardan geri aldı. Grand Dük Nikola'nın acil netice alınmasını isteyen, emri gelince onun gazabından korkan Kridener gerekli hazırlıkları yapmadan 30 Temmuz'da taarruzu başlattı. Kanatlardaki süvari birlikleri Osmanlı savunmasının bazı kesimlerde tahkimatı tamamlayamadığını tespit etmişti. Zaten güneyden gerçekleşen taarruzlar ağır zayıata rağmen başarı göstermiş ve iki tabya düşmüştü. Ancak Kridener başlangıçta verdiği emre sadık kalarak savunmanın odak noktası Griviça bölgesine (Baştabya ve Kanlı tabya) siklet merkezi ile taarruz fikrinden vazgeçmedi. Muhasara topları olmadığı için mevcut sahra toplarının ateşleri mevzideki Osmanlı piyadesini fazla etkilemedi. Büyük gruplar içinde dalgalar halinde taarruz eden Rus piyadesi savunmanın yoğun ve isabetli atışları karşısında ağır zayıat vererek bozguna uğradı. Bu esnada aktif savunma uygulayan Osmanlı birlikleri Rus girmelerini bertaraf etmeye başladı. Kridener ihtiyatı başarı kazanan birlikleri değil başarısızlığı takviye etmek için kullanarak yenilgiyi perçinledi. Kridener'in geri çekilme emri vermesine gerek kalmadan birlikler geride 7.400 zayıat bırakarak dağınık bir şekilde kaçmaya başladı. Osman Paşa kuvvetli süvarisi olmadığı için başarıdan faydalanıp Rusları takip edemedi²⁹.

²⁸ Talat, *Plevne Savunması*, s. 9-10; s. 10-12; William von Herbert, *The Defence of Plevna 1877*, s. 130-133, 146-163; Charles S. Ryan ve John Sandes, *Under the Red Crescent: Adventures of an English Surgeon with the Turkish Army at Plevna and Erzeroum 1877-78*, s. 121-137; İ. Halil Sedes, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, c. 4, s. 59-61, 63-75; İbrahim Edhem, *Plevne Hatıraları: Sebat ve Gayret Kıyametten Bir Alamet*, s. 41-43; H. M. Hozier, *The Russo-Turkish War*, s. 566-570; H. Hikmet Süer, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi*, s. 160-170; F. V. Greene, *Report on the Russian Army and Its Campaign in Turkey in 1877-1878*, s. 190-192.

²⁹ İ. Halil Sedes, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, c. 6, s. 1-58; Talat, *Plevne Savunması*, s. 13-25; William von Herbert, *The Defence of Plevna 1877*, s. 181-207; Charles S. Ryan ve John Sandes, *Under the Red Crescent: Adventures of an English Surgeon with the Turkish Army at*

Grand Dük Nikola aldığı yaraların kızgınlığı içindeki bir boğanın düşüncesizliği içinde ordusunu Gurko'nun başarısından istifade ederek asıl sonuç istikametinde kullanacağına Plevne'ye yöneltti. Rus askerleri ve Bulgar halkı büyük bir telaş ve korkuya kapılmıştı. Çar yeni bir seferberlik ilan edip kendi saray muhafız birlikleri de dâhil olmak üzere bulabildiği bütün birlikleri Balkanlara sevk ederken, Rus diplomatları ve generalleri de Rumenler üzerinde baskı tesis ederek onları savaşa aktif olarak katılmaya zorluyordu. Ancak bu yeni takviyelerin savaş bölgesine ulaşması zaman alacağından Güney Rus ordusunun beklemekten başka yapabileceği fazla bir şey yoktu. Yaklaşık üç yüz kilometrelik bir yarım daire şeklindeki alanın içinde dört büyük yığınaklamaya (Plevne, Lom, Rusçuk ve Dobruca) dağılmış olan ordu aslında kendi yarattığı bir kapanın içine düşmüştü. Yığınak bölgeleri arası ve yollar zayıf süvari birlikleri ve Bulgar milislerle örtüldüğünden her yandan gelecek saldırılara açıktı³⁰.

Osmanlı ordusu, beklenmedik bir şekilde Plevne sayesinde stratejik bir avantaj kazanmıştı. Yeni cephe komutanı Mehmet Ali Paşa 21 Temmuz'da görevi teslim almış, Süleyman Paşa Karadağ seferinin muzaffer taburları ile 28 Temmuz'da Şıpka'da harekete hazır vaziyetteydi. Plevne tek başına Rus ordusunun önemli bir kısmını üzerine çektiği gibi Rusçuk ve Varna kaleleri de kayda değer bir kuvveti meşgul ediyordu. Her ne kadar uğranılan bir dizi yenilgi ve yaşanan panik sonrasında moraller düşmüş ve kayda değer sayıda asker zayi olmuş veya firar etmişse de müteadit seferberliklerle oluşturulan yeni taburlar ve iç güvenlik görevlerinden geri çekilen birlikler İstanbul'a akmaya başlamıştı. Şimdi gereken Rus ordusunun zafiyetlerinden istifade ederek ona ağır darbeler vurup barışa zorlamaktı³¹.

Plevna and Erzeroum 1877-78, s. 166-178; İbrahim Edhem, *Plevne Hatıraları: Sebât ve Gayret Kıyametten Bir Alâmet*, s. 43-47; H. M. Hozier, *The Russo-Turkish War*, s. 572-587; H. Hikmet Süer, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi*, s. 218-250; Keçecizade İzzet Fuat, *Kaçırılan Fırsatlar: 1877 Osmanlı-Rus Savaşı Hakkında Eleştiriler ve Askerî Düşünceler*, s. 55-66; F. V. Greene, *Report on the Russian Army and Its Campaign in Turkey in 1877-1878*, s. 192-201.

³⁰ H. M. Hozier, *The Russo-Turkish War*, s. 589-604; Rupert Furneaux, *The Breakfast War*, s. 78-88; F. V. Greene, *Report on the Russian Army and Its Campaign in Turkey in 1877-1878*, s. 202-205.

³¹ H. Hikmet Süer, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi*, s. 179-183.

Sultan II. Abdülhamid de dâhil olmak üzere Osmanlı komuta heyetinin savaş sanatından anlamaması, askerî bilgi yetersizliği, basiretsizliği, komuta anarşisi, komutanlar arasında yaşanan yoğun güç mücadelesi ve herşeyden önce kendilerine ve komuta ettikleri askerlere güven duymamaları sonucu var olan fırsatlar kullanılmadı. Mehmet Ali Paşa komutayı devraldıktan sonra padişahın kendi emrindeki birlik komutanlarıyla haberleşmesini ve doğrudan emir vermesini engelleyemedi. Ana ast birlik komutanları onun emir ve talimatlarını dikkate almıyordu. Gerçekte bir cephe komutanından ziyade Şumnu-Lom bölgesindeki birliklerin komutanıydı. Üstelik ast birlik komutanlarıyla uyum sağlayamadı ve onların potansiyelinden istifade edemedi. Süleyman Paşa açıkça İstanbul'daki mütteliklerini kullanarak onun aleyhinde kulis yapıyordu. Daha da kötüsü kararlı bir şekilde davranıp hiç değilse doğrudan emrindeki birliklerle Ruslara saldıracağına uzun bir süre yeniden teşkilatlanma ile zaman kaybetti. Padişahın baskısıyla harekete geçtiğinde ise Rus örtme birliklerini hedef alan risksiz küçük taarruzlarla yetindi. II. Abdülhamid nihayetinde daha fazla tahammül edemiyerek Mehmet Ali Paşa'yı 2 Ekim'de görevden aldı. Yaklaşık iki ay süren cephe komutanlığı esnasında Mehmet Ali Paşa'nın tek başarısı Rusçuk ve Varna'nın da yardımıyla üç Rus kolordusunu (8'inci, 12'inci ve 13'üncü Kolordular) iyi kötü tespit etmek oldu³².

Sıpka karşısında mevzilenen Süleyman Paşa da Karadağ'da gösterdiği enerjik tutum ve kararlı liderliğin aksine hızlı hareket edip Rusların zafiyetinden istifade edemedi. Ana astı olan Rauf Paşa ile yaşadığı sorunlar yüzünden 30 Temmuz'da Eski Zağra'da eline geçen fırsatı değerlendirip Gurko'yu imha edemedi. Gurko yenilmesine rağmen fazla zayıat vermeden iki Osmanlı birliği arasından sıyrılarak geçitlere çekilmeyi başardı³³. Süleyman Paşa geçitlere taarruz için hazırlık süresini

³² İ. Halil Sedes, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, c. 9, İstanbul 1950, s. 75-220; H. Hikmet Süer, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi*, s. 173-175, 180-181, 204-218, 307-344; H. M. Hozier, *The Russo-Turkish War*, s. 735-756; Keçecizade İzzet Fuat, *Kaçırılan Fırsatlar: 1877 Osmanlı-Rus Savaşı Hakkında Eleştiriler ve Askerî Düşünceler*, s. 44-50, 54-55, 70-92; Mahmud Celaleddin Paşa, *Mirat-ı Hakikat: Tarihi Hakikatların Aynası*, s. 415-424; F. V. Greene, *Report on the Russian Army and Its Campaign in Turkey in 1877-1878*, s. 215-223.

³³ Epauchin [Nikolay Epanchin], *Operations of General Gurko's Advance Guard in 1877*, s. 143-289; Fife-Cookson, *With the Armies of the Balkans and at Gallipoli in 1877-1878*, London 1879, s. 19-27, 31-32, 40-42; H. M. Hozier, *The Russo-Turkish War*, s. 511-515; H. Hikmet Süer, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi*, s. 184-203; F. V. Greene, *Report on the Russian Army and Its Campaign in Turkey in 1877-1878*, s. 177-182.

gereksiz yere üç haftaya uzatıp düşmana ilave hazırlık imkânı verdi. 21 Ağustos'ta cepheden Şıpkı'yı hedefleyen taarruzu başladığında Gurko'dan savunmanın sorumluluğunu devralan General Nikolay Stoletov komutasındaki Rus birlikleri bu süre içinde çoktan tahkimatı tamamlamış ve takviye almıştı. Süleyman Paşa daha zayıf tutulan geçitler ve mevziler yerine en kuvvetli savunulan kesime oldukça zorlu bir araziden altı gün boyunca taarruz etti. Zaman zaman düşman cephesinin yarılmasına ramak kalmasına karşın gelen takviyelerle Rus savunması bütünlüğünü korumayı bildi. Sonuçta Balkan kolordusu mevcudunun dörtte birini (yaklaşık 6700 kişi) zayı ettikten sonra taarruzu durdurmak zorunda kaldı³⁴. Bu aşamada Süleyman Paşa'nın yapacağı en doğru hareket Balkan geçitlerini kuvvetli bir örtme birliği ile tespit edip asıl unsurlarıyla Mehmet Ali Paşa'nın emrine girmesi ve kuzeyden Rus yanlarına taarruz etmesiydi. Ancak kendisinden kıdemsiz Mehmet Ali Paşa'nın cephe komutanı olmasını hazmedemediği ve kendi başına zafer kazanmak istediği için Şıpkı'nın önünde çakılı kaldı. İmparatorluğun en iyi taburlarını boşu boşuna Rus mevzileri önünde harcamaya devam etti. Başarısızlığı ayan beyan ortada olmasına rağmen adam yokluğundan ve İstanbul'daki müttefikleri sayesinde Mehmet Ali Paşa'nın yerine cephe komutanlığına atanmayı başardı³⁵.

Mehmet Ali Paşa ve Süleyman Paşa kendi ikballeri ve karşılırlarındaki Rus birliklerine odaklanarak stratejik resmi ve kaçan fırsatları göremezken Plevne'de Osman Paşa statik bir şekilde mevzi gerisinde beklemeyip aktif savunma anlayışı ile taktik akımlar ve baskınlar düzenleyerek Rus komuta heyetinin dikkatini üzerinde tutmayı başarmaktaydı. Başta II. Aleksandr olmak üzere Rus generalleri bu kez işi şansa bırakmak niyetinde değildi. Romanya, Rus baskısına daha fazla dayanamayarak takviyeli bir kolorduyu Plevne için tahsis etmişti. İlave

³⁴ Fife-Cookson, *With the Armies of the Balkans and at Gallipoli in 1877-1878*, s. 36, 42-43, 48-51, 57-77; H. Hikmet Süer, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi*, s. 252-302; Bruce W. Menning, *Bayonets Before Bullets: The Imperial Russian Army 1861-1914*, s. 64-66; F. V. Greene, *Report on the Russian Army and Its Campaign in Turkey in 1877-1878*, s. 207-215.

³⁵ İ. Halil Sedes, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, c. 9, s. 1-74; Fife-Cookson, *With the Armies of the Balkans and at Gallipoli in 1877-1878*, s. 45-46, 82-107; H. M. Hozier, *The Russo-Turkish War*, s. 631-656; Mahmud Celaleddin Paşa, *Mirat-ı Hakikat: Tarihi Hakikatların Aynası*, s. 425-433; Keçecizade İzzet Fuat, *Kaçırılan Fırsatlar: 1877 Osmanlı-Rus Savaşı Hakkında Eleştiriler ve Askerî Düşünceler*, s. 54-55, 73, 78-79; H. Hikmet Süer, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi*, s. 303-307.

birlik ve muhasara topçularının bölgeye sevki ile mevcut dört kolorduya çıktı. Uzun keşif ve karargâh çalışmaları sonucunda kapsamlı bir harekât planı hazırlandı. Önce Plevne'nin dışarıyla bağlantılarının koparılması gerekiyordu. Bu amaçla Prens Aleksandr İmeretinski komutasındaki 27.000 asker ve 98 toptan kurulu Rus tümeni Rifat Paşa komutasında 8.000 asker ve 6 topun savunduğu Lofça'ya uzun bir hazırlık sonrasında 1 Eylül'de saldırdı. Yoğun topçu hazırlık atışına rağmen savunmanın bütünlüğü bozulmadı. Fakat uğradığı ağır zayıyata rağmen Rus piyadesi üç istikametden taarruzlarına devam ederek Lofça'yı 3 Eylül'de ele geçirdi. Savunmanın bir kısmı başarılı bir huruçla kurtularak Plevne'ye sığınmayı başardı³⁶.

Lofça'nın düşmesi ile Plevne'yi besleyen ana ikmal yolu kopmuş oldu. Taarruz planına göre 172 top dört gün boyunca Plevne'yi dövecekti. Bu hazırlık sonrasında Rumen Prensi Karol komutasında asıl taarruz Griviça bölgesini hedef alırken, merkezde hedef Ömer Bey tabyası, Prens İmeritinski ve General Mikhail Skobelev ise sol kanatta Krişin tabyaya taarruz edecekti. 84.000 asker ve 424 top hazırlık mevzilerine girdikten sonra 7 Eylül'de topçu hazırlık atışları başladı. Bazı gecikmeler ve aksaklıklar sonrasında 11 Eylül'de üç kanattan taarruzlar başladı. Savunmada ise 30.000 asker ve 72 top yer almaktaydı³⁷.

Rus ve Romen birlikleri Osmanlı savunma hattına yaklaştığında hayret içinde topçu atışlarının sadece dış mevzileri etkilediğini Osmanlı savunmasının sapa sağlam kaldığını gördüler. Büyük kitlelerle dalgalar halinde taarruz eden düşman piyadesi savunmaya mükemmel hedefler

³⁶ İ. Halil Sedes, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, c. 10, İstanbul 1951, s. 9-72; Talat, *Plevne Savunması*, s. 26-42; Charles S. Ryan ve John Sandes, *Under the Red Crescent: Adventures of an English Surgeon with the Turkish Army at Plevna and Erzeroum 1877-78*, s. 205-213; William von Herbert, *The Defence of Plevna 1877*, s. 223-225; İbrahim Edhem, *Plevne Hatıraları: Sebât ve Gayret Kıyametten Bir Alamet*, s. 50-52; H. M. Hozier, *The Russo-Turkish War*, s. 657-666; H. Hikmet Süer, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi*, s. 345-358; F. V. Greene, *Report on the Russian Army and Its Campaign in Turkey in 1877-1878*, s. 225-232.

³⁷ İ. Halil Sedes, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, c. 10, s. 73-119; Talat, *Plevne Savunması*, s. 43-50; William von Herbert, *The Defence of Plevna 1877*, s. 234-240; Charles S. Ryan ve John Sandes, *Under the Red Crescent: Adventures of an English Surgeon with the Turkish Army at Plevna and Erzeroum 1877-78*, s. 220-227; H. M. Hozier, *The Russo-Turkish War*, s. 666-674; Süer, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi*, s. 359-369; F. V. Greene, *Report on the Russian Army and Its Campaign in Turkey in 1877-1878*, s. 233-240.

teşkil etmekteydi. Bütün bu taktik ve teknik başarısızlıklarına rağmen sayısal ve ateş üstünlüğü sayesinde bazı dış mevzi ve tabyalar düştü. Ancak Osman Paşa yerinde karşı taarruzlarla Kanlı tabya hariç girmeleri bertaraf edebildi. Uğranılan ağır zayıyata ve başarısızlığa rağmen Rus komuta heyeti inatla aynı yerlerden cephe taarruzlarına devam etti. 15 Eylül'de taarruz resmen sona erdirildiğinde Rus ve Romen birlikleri tamamen dağılmıştı. Bazıları onlarca kilometre geriye kaçmış asker ve birlikler toplamak bir haftadan fazla zaman aldı. Osman Paşa savunma esnasında Rusların zafiyetlerinde büyük ölçüde istifade etse de süvarisizlikten takip harekâtına yine girişemedi³⁸.

Son Rus taarruzu, modern esaslara göre tahkim edilmiş, etkin ateş desteğine ve iyi komutanlara sahip bir müstahkem mevkiye eski usul taarruz etmenin ne kadar pahalı ve başarız olacağını gösterdiği için Ruslar bir daha Plevne'ye saldırmayı göze alamadı. Tek çare muhasara çemberlerini iyice sıkılaştırıp Plevne garnizonunu açlığa mahkûm ederek teslimine zorlamaktı. Bu amaçla Sivastopol savunmasının meşhur istihkâm subayı General Eduard Todleben göreve çağrılarak Plevne muhasarasının tek sorumlusu olarak tayin edildi. Mehmet Ali Paşa ve halefi Süleyman Paşa'nın ataleti sayesinde 24 Eylül'de Orhaniye yolu da kesilerek tecrit tamamlandı. Bu aşamada Ruslar için akılcı tercih tecrit için yetecek bir birliği geride bırakıp orjinal plana uygun bir şekilde Balkan geçitlerinden geçerek Edirne'ye yürümekti. Ancak gururları zedelenen ve gözleri başka bir şey görmeyen çar ve komutanları mevcudu 200.000'i aşan muhasara ordusuyla Plevne önünde beklemeye devam ettiler³⁹.

Başkomutanlık görevi teslim alan Süleyman Paşa yeni konumundan ilk defa savaşın stratejik resmini görebildi. Bir an önce harekete geçip Plevne'nin yarattığı ama gitgide daralan fırsat penceresi

³⁸ İ. Halil Sedes, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, c. 10, s. 119-193; Talat, *Plevne Savunması*, s. 50-69; William von Herbert, *The Defence of Plevna 1877*, s. 240-273; Charles S. Ryan ve John Sandes, *Under the Red Crescent: Adventures of an English Surgeon with the Turkish Army at Plevna and Erzeroum 1877-78*, s. 227-243; İbrahim Edhem, *Plevne Hatıraları: Sebât ve Gayret Kıyametten Bir Alamet*, s. 52-57; H. M. Hozier, *The Russo-Turkish War*, s. 675-685; H. Hikmet Süer, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi*, s. 369-413; F. V. Greene, *Report on the Russian Army and Its Campaign in Turkey in 1877-1878*, s. 240-257.

³⁹ William von Herbert, *The Defence of Plevna 1877*, s. 305-317; Rupert Furneaux, *The Breakfast War*, s. 150-151, 160-164, 179-182; Fife-Cookson, *With the Armies of the Balkans and at Gallipoli in 1877-1878*, s. 112-113; H. M. Hozier, *The Russo-Turkish War*, s. 686-714; F. V. Greene, *Report on the Russian Army and Its Campaign in Turkey in 1877-1878*, s. 262-263.

kullanılmalıydı. Bunu yapabilmesi için Lom nehri kenarına yığılmış eski Tuna Şark Ordusu'nun gücü tek başına yeterli değildi. Şıpa'daki eski birliğin ve Orhaniye'de yeni teşkil edilen bölge komutanlığının desteğini alarak ortak bir plan çerçevesinde hareket etmeleri gerekliydi. Oysa eski düşmanı Rauf Paşa yeni Balkan Kolordusu komutanıydı ve eskisiden Süleyman Paşa'nın yaptığı gibi Şumnu'dan gelen emirlere aldırış etmiyordu. Altını oyarak yerine geçtiği Mehmet Ali Paşa padişah tarafından affedilip Orhaniye Bölge Komutanlığı'na atanmıştı. Süleyman Paşa'yla beraber hareket etmeyeceği açıktı. Daha da kötüsü ise Rauf Paşa'nın bir süre sonra terfien seraskerlik makamına geçmesiyle Süleyman Paşa'nın İstanbul'daki gücü önemli bir darbe alacaktı. Süleyman Paşa elindeki birliklerle umutsuz bir şekilde Plevne istikametinde mahdut hedefli taarruzlara kalkıştı. Bunlardan bazıları 4 Aralık tarihinde cereyan eden Elena muharebesinde olduğu gibi başarıyla sonuçlansa da arzu edilen büyük zaferler kazanılıp Plevne etrafındaki çember kırılmadı⁴⁰.

Tamamen tecrit olunan Osman Paşa kışın da gelmesiyle zor durumda kalmıştı. Yiyecek kaynakları gün geçtikte azaldığı için askerler ve halk açlıkla mücadele ediyordu. Mevcut ilaç ve tıbbi malzeme yaralılar ve sayıları her gün katlanarak artan hastalarla başa çıkmaya yeterli değildi. Teslim olmak Osman Paşa için bir seçenek olmadığı için elde kalan tek alternatif başarılı bir huruç harekâtı ile hiç değilse garnizonun bir kısmını kurtarmaktı. Ruslara fark ettirmeden gizlice başta Griviça olmak üzere doğu ve güney tabyaları boşaltıldı. Osman Paşa savaşıma gücüne sahip 30.000 askerle 9 Aralık gecesi batı yönünde ileri harekete geçti. Sağlanan baskın etkisiyle muhasaranın ilk çemberi aşılsa da günlerden beri olası huruca karşı hazır bekleyen Rus ihtiyatları hızla Osman Paşa'yı çember içine aldı. Osman Paşa gündüz teslim olmak zorunda kaldı⁴¹.

⁴⁰ H. Hikmet Süer, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi*, s. 414-452; H. M. Hozier, *The Russo-Turkish War*, s. 756-765; Keçecizade İzzet Fuat, *Kaçırılan Fırsatlar: 1877 Osmanlı-Rus Savaşı Hakkında Eleştiriler ve Askerî Düşünceler*, s. 93-94; F. V. Greene, *Report on the Russian Army and Its Campaign in Turkey in 1877-1878*, s. 284-288.

⁴¹ Talat, *Plevne Savunması*, s. 86-119; Rupert Furneaux, *The Breakfast War*, s.146-150, 183-206; William von Herbert, *The Defence of Plevna 1877*, s. 321-399; Charles S. Ryan ve John Sandes,

Ordusunun asıl kısmı artık serbest kalan Rus komuta heyetinin elinde iki alternatif vardı. Birincisi, kışın geçmesini bekleyip baharda Edirne istikametinde harekete geçmek ve bu arada Rusçuk ve Varna gibi direnmeye devam eden kaleleri ele geçirmektir. İkinci alternatif ise kış koşullarına aldırmadan Osmanlı ordusunun toparlanmasına müsaade etmeyip Edirne'ye yürümektir. Çar ve generalleri savaşın başından bu yana ilk defa cüretkâr davranıp ileri hareket kararını verdiler. En büyük güvenceleri sayısal üstünlükleri (yarım milyon Rus askerine karşı muhtelif mevkilere dağılmış 180.000 Osmanlı askeri) ve Osmanlı komuta heyetinin beceriksizliği idi. Sanki Plevne hiç düşmeyecekmiş gibi düşünen Osmanlı komuta heyeti Plevne sonrasında karar bile veremez hale gelmişti. Bu kararsızlık ve anarşi içinde anlaşılan umutlar Rusların bir kış harekâtına cesaret edemeyeceğine bağlanmıştı. Belki de bu yüzden Rus ordusunun nihai hedefinin Edirne üzerinden İstanbul olduğu bilinmesine rağmen Edirne'nin savunulması için pek bir şey yapılmamıştı. Oysa gerekli hazırlıklar yapılmış olsaydı Edirne, ikinci bir Plevne olamasa bile Rus ilerleyişini uzun bir süre durdurabilirdi. Balkanlar geneline dağılmış birliklerin harekete geçirilerek Rusların ilerleyişlerini kıştan da yararlanarak durduracak veya yavaşlatacak şekilde tekrar mevzilenmesi düşünüldüğü tartışılabilir⁴².

Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan'ın da savaşa dâhil olması sistemi tamamen felç etti. Üç kol haline ileri harekâta başlayan Rusların karşısında Şıpkı dışında ciddi bir engel bulunmuyordu. Plevne'den Orhaniye istikametine hareket eden General Gurko komutasındaki ana grup (84 tabur) yol boyunca dağınık bir şekilde savunma icra etmeye

Under the Red Crescent: Adventures of an English Surgeon with the Turkish Army at Plevna and Erzeroum 1877-78, s. 270-295; Fife-Cookson, *With the Armies of the Balkans and at Gallipoli in 1877-1878*, s. 147-156; İbrahim Edhem, *Plevne Hatıraları: Sebât ve Gayret Kıyametten Bir Alâmet*, s. 61-78; H. M. Hozier, *The Russo-Turkish War*, s. 715-728; H. Hikmet Süer, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi*, s. 452-486; F. V. Greene, *Report on the Russian Army and Its Campaign in Turkey in 1877-1878*, s. 300-316.

⁴² Fife-Cookson, *With the Armies of the Balkans and at Gallipoli in 1877-1878*, s. 147-156; H. Hikmet Süer, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi*, s. 487-490; Mahmud Celaleddin Paşa, *Mirat-ı Hakikat: Tarihi Hakikatların Aynası*, s. 500-509; H. M. Hozier, *The Russo-Turkish War*, s. 767-772; Keçecizade İzzet Fuat, *Kaçırılan Fırsatlar: 1877 Osmanlı-Rus Savaşı Hakkında Eleştiriler ve Askerî Düşünceler*, s. 53; Bruce W. Menning, *Bayonets Before Bullets: The Imperial Russian Army 1861-1914*, s. 74-75; F. V. Greene, *Report on the Russian Army and Its Campaign in Turkey in 1877-1878*, s. 321-324.

çalışan Osmanlı birliklerini kolaylıkla bertaraf ederek 4 Ocak 1878’de Sofya’ya girdi.⁴³ Şıpka önündeki kolordunun komutanı Veysel Paşa ise umutsuz bir direnişle düşmana ağır zayıat verdirdikten sonra 8 Ocak’ta teslim oldu⁴⁴. Osmanlı birlikleri emir-komutanın tamamen yitirildiği ve Rusların farklı güzergâhlardan ilerleyişlerinin hızla devam ettiği bu kötü koşullar altında tekrar göreve çağrılan Süleyman Paşa son bir gayretle Şumnu bölgesinden getirdiği taburlarla yerel birlikleri teşkilatlandırarak kurduğu yaklaşık 40.000 mevcutlu kuvvetle Rus ilerleyişini durdurmak için Trayan geçidinden Samakov’a kadar uzanan bölgeyi tutmaya karar verdi. Ancak birlikler kendilerine verilen sorumluluk bölgelerine intikal ederken Veysel Paşa’nın teslim olduğu haberi geldi. Arkadan çevrilme endişesiyle Süleyman Paşa 11 Ocak’ta Filibe’ye çekilme emrini verdi. Fuad Paşa komutasındaki Osmanlı artçısı düşman ilerleyişini yavaşlatsa da emrindeki birlikler geri çekilişte dağılan Süleyman Paşa paniğe kapılarak Edirne’ye çekilmek yerine Filibe’de güneye dönerek Rodop Dağlarına sığınmaya karar verdi. Fuad Paşa da 15-17 Ocak tarihleri arasında Filibe’de son bir direnişte bulunduktan sonra düşmandan sıyrılarak Rodoplara sığındı⁴⁵.

Edirne yolu tamamen açıldığından Rus birlikleri birbirleriyle yarış halinde iki istikametten Edirne’ye akmaya başladı. 19 Ocak’ta Rus süvarisinin Mustafapaşa istasyonuna girdiği haberi gelince Edirne’deki birlikler şehri terk ederek panik halinde kaçtı. Ertesi gün Ruslar hiçbir direnişle karşılaşmadan şehre girerken 22 Ocak’ta piyade birliklerinin

⁴³ Fife-Cookson, *With the Armies of the Balkans and at Gallipoli in 1877-1878*, s. 135-143; H. Hikmet Süer, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi*, s. 490-493; H. M. Hozier, *The Russo-Turkish War*, s. 772-781; F. V. Greene, *Report on the Russian Army and Its Campaign in Turkey in 1877-1878*, s. 325-336.

⁴⁴ Bruce W. Menning, *Bayonets Before Bullets: The Imperial Russian Army 1861-1914*, s. 75-77; H. M. Hozier, *The Russo-Turkish War*, s. 797-803; H. Hikmet Süer, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi*, s. 494-497; F. V. Greene, *Report on the Russian Army and Its Campaign in Turkey in 1877-1878*, s. 347-357; Veysel Paşa, Bosna isyanının bastırılmasında ve savaş esnasında önemli başarılarla imza atmasına rağmen unutulmuş Osmanlı komutanlarından biridir. Kısa hayat hikâyesi için bkz. Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmani*, c. 5, haz. Nuri Akbayar, İstanbul 1996, s. 1663.

⁴⁵ H. Hikmet Süer, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi*, s. 496-503; H. M. Hozier, *The Russo-Turkish War*, s. 782-793, 804-808; Keçecizade İzzet Fuat, *Kaçırılan Fırsatlar: 1877 Osmanlı-Rus Savaşı Hakkında Eleştiriler ve Askerî Düşünceler*, s. 110-118; F. V. Greene, *Report on the Russian Army and Its Campaign in Turkey in 1877-1878*, s. 339-347.

yetişmesiyle süvariler İstanbul istikametinde ilerleyişe geçti. II. Abdülhamid, Bayburt'tan getirttiği Ahmet Muhtar Paşa'ya Çatalca'nın Süleyman Paşa'ya da Gelibolu Bolayır hattının savunulması görevlerini verdi. Ancak umutlar artık ordunun değil diplomatların gayretine bağlanmıştı. Fakat beklentilerin aksine 31 Ocak'ta iki taraf arasında ateşkes antlaşması imzalanması Rus birliklerinin ilerleyişini durduramadı. Ancak İngiltere ve Fransa'nın baskısıyla nihayet 6 Şubat'ta İstanbul'un banliyösü Yeşilköy (Ayastefanos)'de Ruslar durdu⁴⁶.

Balkan cephesinde yaşananların aksine Kafkaslarda Ruslar savaşın ilânının hemen ardından beklemeden hududu geçti. Oysa yukarıda bahsedildiği gibi Rus ve Osmanlı yüksek komuta heyetleri Kafkasları üvey evlat gibi görerek Balkan cephesine göre daha az sayıda ve daha düşük kalitede birlik tahsis etmişti. Üstelik donanma olmadan Karadeniz limanları Batum, Trabzon ve Giresun'u ele geçirmek mümkün olmayacağından mevcut birliklerle Rus tarafının Erzurum ötesine ilerlemesi mümkün gözüküyordu. Peki neden Ruslar beklemediler? Sorunun cevabı bölge halkıyla ilgiliydi. Ermeniler ve Pontus Rumları Rusya'ya büyük sempati beslemekteydi. Kürt aşiretlerin önemli bir kısmı bekle gör yaklaşımı ile kazanan tarafta yer almak istiyordu. Başta Çerkezler olmak üzere Müslüman Kafkas halkları Ruslar karşısında yirmi yıl önce uğradıkları yenilgiler yüzünden Osmanlı'nın askerî performansına göre harekete geçme niyetindeydi. Rus komuta heyeti bir an önce birkaç zafer kazanarak dost ve tarafsızlara güven verip potansiyel düşman halkların gözünü korkutmak istiyordu⁴⁷.

Osmanlı harekât planı savaştan hemen önce o tarihte 4'üncü Ordu kurmay başkanı olan Kırım Savaşı gazisi Macar asıllı Korgeneral Mehmet Feyzi (Kollman) Paşa⁴⁸ tarafından hazırlanmış ve genelkurmay

⁴⁶ Fife-Cookson, *With the Armies of the Balkans and at Gallipoli in 1877-1878*, s. 162-173; H. Hikmet Süer, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi*, s. 490, 503-507; H. M. Hozier, *The Russo-Turkish War*, s. 809-816; Mahmud Celaleddin Paşa, *Mirat-ı Hakikat: Tarihi Hakikatların Aynası*, s. 525-534, 554-561; Ahmed Muhtar Paşa, *Anılar 2: Sergüzeşt-i Hayatımın Cildi Sanisi*, s. 281-305; F. V. Greene, *Report on the Russian Army and Its Campaign in Turkey in 1877-1878*, s. 358-364.

⁴⁷ W.E.D. Allen ve Paul Muratoff, *Caucasian Battlefields: A History of the Wars on the Turco-Caucasian Border*, Cambridge 1953, s. 105-110, 113.

⁴⁸ Ahmed Muhtar Paşa, Feyzi Paşa'yı ihtiyar bunak olarak tasvir edip hiçbir işe yaramadığından

tarafından onaylanmıştı. Plan Balkanlardakine benzer şekilde hudutta yeralan birinci savunma hattındaki beş kalenin (Batum, Ardahan, Kars, Karakilise [Ağrı] ve Bayezid) ve aralarındaki bölgenin kuvvetli tutulmasını vaaz ediyordu. Düşman burada dudurulup parçalar halinde imha edilecek veya geri püskürtülecekti. Bu hattın yarılması halinde savunma Erzurum merkezli yeniden teşkil edileceği için bu kalede de kuvvetli bir garnizon hazır bulunacaktı. Kalan üç tümen ise hareketli ihtiyat olarak zor duruma düşen kaleleri takviye edecek veya başarıdan faydalanmada kullanılacaktı. Plan aşırı iyimser olduğu gibi hatalı değerlendirme ve varsayımlara dayanmaktaydı. Plan üç temel ve hatalı kabule dayanmaktaydı. Birincisi 100.000 kişilik eğitimli bir ordunun seferber edilebileceği varsayımına göre kuvvet dağılımı yapılmıştı. İkincisi Rusların başlangıçta sadece kaleleri hedef alacağı ve hareketli ihtiyatın ulaşım imkânlarının çok zayıf olduğu Doğu Anadolu'da hızla yer değiştirebileceği ön görülmüştü. Üçüncü ve sonuncu kabul ise merkezi bir emir-komuta altında herkesin görevini layıkıyla yapacağı değerlendirilmişti⁴⁹. Oysa Osmanlı Anadolu Serdarı Ahmet Muhtar Paşa göreve başladığında tam bir enkaz teslim aldığını anladı. Ordunun en iyi 26 taburu Balkan cephesini takviye için sevk edilmişti. Teorik olarak 21'i birinci sınıf olmak üzere 96 tabur seferber edilmesi mümkün iken uygulamada zar zor ve çoğu eksik mevcutlu 74 piyade taburu ve 4 süvari alayı toparlanabildi. Zamanında yiyecek ve mühimmat bütünlemesi yapıp depolanmadığı için kalelerde bile yeteri kadar erzak ve mühimmat yoktu. Ulaşım imkânlarının kısıtlı olduğu düşünülecek olursa bunları savaş esnasında tamamlama olanağı sınırlıydı. Kars dışındaki kalelerin savunma sistemi tamamlanmamış olduğu gibi yapılan kısımları da eski topçu silahlarının özelliklerine karşı hazırlandığından artık çağdışıydı. Ordunun çok az sayıda subayı olduğu gibi olanların çoğunluğu da ikinci sınıf, problemlili ve sürgün olarak buraya gönderilmişti. Üstelik emir-komuta açısından ciddi sorunlar bulunmaktaydı. Batum kalesi harekât alanında yer almasına rağmen doğrudan İstanbul'a bağlandığı gibi başta Erzurum Valisi Kurt İsmail Hakkı Paşa olmak üzere bazı astları aynı

yakınırken dönemin Batılı gözlemciler ve yazarlar hakkında övgüler düzmüşlerdir; Ahmed Muhtar Paşa, *Anılar 2: Sergüzeşt-i Hayatımın Cildi Sanisi*, s. 8, 55; Mehmet Arif, *Başımıza Gelenler*, s. 309-311; H. M. Hozier, *The Russo-Turkish War*, s. 826.

⁴⁹ Şadi Sükan, *TSK Tarihi Osmanlı Devri 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Kafkas Cephesi Harekâtı*, c. 2, Ankara 1985, s. 53-59.

zamanda aşiret lideri veya ayan mensubu olduğundan Ahmet Muhtar Paşa'nın otoritesini tanımıyorlardı. Padişahla doğrudan irtibat halinde oldukları için beğenmedikleri emirleri kolaylıkla iptal ettirebiliyor veya dikkate almıyorlardı⁵⁰.

Feyzi Paşa planının kabullerinin aksine Rus Genelkurmayı Kafkaslar için de Balkan planına benzer bir şekilde kesin sonuç yerine (Erzurum) hızla ulaşmayı hedefleyen bir plan hazırlamıştı. Ancak planı uygulayacak olan Kafkas Genel Valisi Grand Dük Mikhail Nikolayeviç iyi bir idareci olmasına rağmen askerî konulara vakıf değildi. Askerî danışmanı General Prens Svyatopolk Mirski ise zayıf, bilgisiz ve gayretsiz bir şahsiyetti. Bu yüzden asıl karar verme sorumluluğu cephedeki komutan Mikhail Loris-Melikov'un sırtına binmişti. Loris-Melikov başarılı bir askerdi. Bölgeyi iyi biliyordu. Ancak yaratıcı bir komutan olmadığı gibi kararsız karakteri yüzünden aslında inisiyatifin kendisine verilmesinden hoşnut değildi. Sonuçta harekât başlar başlamaz aşırı atılğan ve iyimser gördüğü planda tadilat yapmaya başladı. İlk tadilat elindeki kuvvetleri bölmesiydi⁵¹.

Hududu geçen Rus Kafkas Ordusu (üç buçuk tümen) üç farklı istikamette (Batum, Ardahan ve Bayezid) ilerlemeye başladı. Mevcut savunma planına zaten güvenmeyen Ahmet Muhtar Paşa kaleleri takviye ettikten sonra emrinde düzenli ordu birliği olarak sadece 9 piyade taburu, 2 süvari alayı ve bir topçu bataryası kaldığından fazla direniş göstermeden Soğanlı dağ bloğuna çekildi. General Fedor Daniloviç Devel komutasındaki Rus asıl grubu taarruzu Ardahan'ı kuşattı. Kısa bir süre sonra takviyelerle gelen Loris-Melikov komutayı devraldı. Kale komutanı Korgeneral Kasap Hüseyin Sabri Paşa'nın korkaklığı ve garnizonunun yarı eğitilmiş olması ve moralsizliği sayesinde dört günlük kuşatma sonrasında 20 Mayıs'ta kale teslim oldu⁵². Erivan'dan harekete

⁵⁰ Ahmed Muhtar Paşa, *Anılar 2: Sergüzeşt-i Hayatımın Cildi Sanisi*, s. 8-13, 23-27, 34-35, 161-162; Mehmet Arif, *Başımıza Gelenler*, s. 102-105; Şadi Sükan, *TSK Tarihi Osmanlı Devri 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Kafkas Cephesi Harekâtı*, s. 41-46.

⁵¹ W.E.D. Allen ve Paul Muratoff, *Caucasian Battlefields: A History of the Wars on the Turco-Caucasian Border*, s. 111-112, 118.

⁵² Şadi Sükan, *TSK Tarihi Osmanlı Devri 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Kafkas Cephesi Harekâtı*, s. 72-79; Ahmed Muhtar Paşa, *Anılar 2: Sergüzeşt-i Hayatımın Cildi Sanisi*, s. 13-19, 41-42, 64-65, 95-106; Mehmet Arif, *Başımıza Gelenler*, s. 185-204; W.E.D. Allen ve Paul

geçen General Arzas Artemyeviç Tergukasov komutasındaki sol kol 24 Nisan'da Çilli geçidinden zorlanmadan geçerek Bayezid ve Diyadin bölgesine yayılmaya başladı. İki piyade taburu ve dört süvari alayı gücündeki Rus öncüsü 30 Nisan sabahı Bayezid'e ulaştığında kale komutanı Ahmet Bey garnizon ve halkın paniğe kapılması üzerine hiç direniş göstermeden kaçma kararı verdi. Oysa Rus öncüsünün altı hafif süvari topu dışında kaleye ateş edebilecek silahı bulunmamaktaydı. Benzeri şekilde Tergusakov Karakilise istikametinde ilerlediğinde Osmanlı birlikleri hiç direniş göstermeden dağıldı. Karakilise'yi savunmakla görevli Tuğgeneral Mustafa Cavit Paşa dalga dalga büyüyen panik havasının etkisiyle kısa bir direniş sonrasında kasabayı terk ederek kaçtı⁵³.

Batum'u hedef alan Rus sağ kolu ise umulmadık bir direnişle karşılaştı. Kale komutanı Korgeneral Hasan Tahsin Paşa sadece emrindeki askerlerle Ruslara karşı koyamayacağını biliyordu. Arazinin sarp ve ormanlık olmasından istifade ederek gerilla savaşı ile Rusları durdurmayı planlıyordu. Bu amaçla bölgenin savaşı halkları Acara ve Lazlara silah dağıtıp yoğun propaganda ile Ruslara karşı seferber etti. Çoğunlukla yapıldığı gibi düzenli birliklerle gönüllü çeteleri beraber kullanmayı çetelere Batum'a ulaşan iki yolu kapatmaları şeklinde genel bir emir vermekle yetinip kendi teşkilatlanmaları içinde kendi bildikleri şekilde savaşmalarına müsaade etti⁵⁴.

Osmanlı cephesindeki hazırlıklardan habersiz ve aşırı güven içinde ilerleyen General Ivan Dimitriyeviç Oklobjio komutasındaki Rus birlikleri bozuk arazi yüzünden yollara mahkûm olduğu için çetelerin süreksiz pusularının içine düştü. Üstelik yollar büyük birlik intikaline müsait olmadıkları için bir taraftan pusu ve baskınlarla mücadele ederken diğer taraftan da ağır silah ve ikmal araçlarının geçmesi için yol ve köprü inşası ile uğraşmak zorundaydılar. Sonunda Ruslar Batum dış savunma

Muratoff, *Caucasian Battlefields: A History of the Wars on the Turco-Caucasian Border*, s. 113, 116-119.

⁵³ Ahmed Muhtar Paşa, *Anılar 2: Sergüzeşt-i Hayatımın Cildi Sanisi*, s. 72-76, 81-82; Mehmet Arif, *Başımıza Gelenler*, s. 113-116; Şadi Sükan, *TSK Tarihi Osmanlı Devri 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Kafkas Cephesi Harekâtı*, s. 64-67, 70-71.

⁵⁴ W.E.D. Allen ve Paul Muratoff, *Caucasian Battlefields: A History of the Wars on the Turco-Caucasian Border*, s. 123-125; Şadi Sükan, *TSK Tarihi Osmanlı Devri 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Kafkas Cephesi Harekâtı*, s. 85-86.

mevziilerine ulaştıklarında bu mevziileri yaracak güç ve takatleri kalmamıştı. Takviye aldıktan sonra Ruslar 23 Haziran'da yeniden taarruza kalktılar. Ama bu zaman aralığında Osmanlılar da deniz takviye almış ve her şeyden önemlisi ordunun en başarılı komutanlarından bir olan Lofçalı Derviş Paşa emir komutayı devralmıştı. Derviş Paşa selefinin kendisine devrettiği taktik avantajla yetinmeyerek düzenli ordu birliklerini düşman gerilerine sızdırarak çetelerle koordineli bir şekilde cephede tespit ettiği Rus birliklerini geriden vurmaya başladı. Müteakiben başlattığı karşı taarruz başarısız olsa da geri hatların emniyetini sağlayamayan Ruslar, Batum'un etrafındaki mevziilerini terk ederek hızla geri çekildiler⁵⁵.

Batum'da bu gelişmeler yaşanırken Kafkaslarda mültecilerden istifade ile büyük bir isyan çıkarma planı uygulamaya kondu. Osmanlı donanmasının Rus Kafkas sahillerine yönelik deniz bombardımanı ve mahdut hedefli amfibi harekâtı sınırlı ve koordinesiz icra edilmesine rağmen bölge halkında büyük paniğe neden oldu. Grand Dük Mikhaıl bu panikten etkilenerek devam eden askerî harekâta zarar verecek olmasına rağmen Melikov'un birliklerinin bir kısmını kıyı savunma görevine memur etti. 14 Mayıs'taki zayıf deniz bombardımanı sonrasında Suhumkale bölgesinin panik halinde tahliye edilmesi, Rus sahillerine yapılacak iyi koordine edilmiş tali ve gösteriş taarruzlarının ne kadar büyük bir potansiyeli olduğunu göstermişti. Ancak Osmanlı, denizdeki üstünlüğünü kullanarak yakın tarihte Osmanlı'ya sığınmış olan Çerkes ve diğer Kafkas halklarından mültecileri uygun yerlerde sahile çıkararak geniş çaplı bir isyanı başlatmayı beceremedi. Kendilerine büyük ümit bağlanan mülteci grup liderleri ve din adamları savaş başında verdikleri mübalağalı sözleri yerine getiremediler. İddia ettikleri gibi Kafkaslarda binlerce taraftarları olmadığı ortaya çıktı. Sadece 12 Mayıs'ta 1.000 Abaza mülteci Gudauta'ya 23 Mayıs'ta da 1.500 Çerkes mülteci Soçi yakınlarındaki Adler'e çıkarılabilirdi. Başta Ahmet Muhtar Paşa olmak üzere önemli komutanların muhalefetine rağmen 22 Mayıs'ta Korgeneral Fazlı Paşa komutasında 10 tabur asker isyana destek vermek için Sohummkale'ye çıkartıldı. Rus yönetiminden rahatsız halklardan gönüllüler hemen bu gruplara ilhak etti. Haziran'ın ortasında dört Redif

⁵⁵ Şadi Sükan, *TSK Tarihi Osmanlı Devri 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Kafkas Cephesi Harekâtı*, s. 87-89, 95-98; W.E.D. Allen ve Paul Muratoff, *Caucasian Battlefields: A History of the Wars on the Turco-Caucasian Border*, s. 115, 125-126, 152-154.

taburu ve bir topçu bataryasının Oçamçira'ya çıkartılması daha büyük bir saldırı beklentisi içine giren Rus komuta heyetinin daha fazla askeri bölgeye sevk etmesine neden oldu. 20 Temmuz'da sahile sevk edilen ve mülteci çetelerini temizlemeye çalışan Rus asker sayısı 17.000'e ulaşmıştı. Rus birlikleri Abaza isyanını bastırmak ve Osmanlı birliklerini geri püskürtmek için iki ay uğraşmak ve yüzlerce zayıat vermek zorunda kaldı. Dolayısıyla az miktarda kaynak tahsis edilerek ana harekât bölgesinden kayda değer sayıda Rus askeri sahile çekilmiş ve meşgul edilmiş oldu⁵⁶.

Batum'da uğranılan yenilgi ve Karadeniz sahilinde cereyan eden hadiselerle rağmen Loris-Melikov bir yandan Kars'ın muhasarasını başlatırken diğer taraftan da Tergukasov komutasındaki üçüncü kolun Erzurum istikametinde ilerleyişinin devam etmesi emrini verdi. Korgeneral Ahmet Faik Paşa ve Korgeneral Tatlıoğlu Mehmet Paşa'nın ürkekliliği ve pasifliğinden istifade ederek Bayezid ve Karakilise'yi kolaylıkla ele geçiren Tergukasov 11 Haziran'da Eleşkirt vadisine girmişti. Ahmet Muhtar Paşa, Tergukasov'u hem en önemli tehdit olarak teşhis etmişti hem de iyi bir planlamayla imha edebileceğini düşünüyordu. İsmail Hakkı Paşa ve Feyzi Paşa'yı Zivin bölgesinin tahkimat ve savunulmasıyla, Mehmet Paşa'yı Karaderbend-Tahir bölgesinde Tergukasov'u karşılaması emrini verdi. Ahmet Faik Paşa'yı da Bayezid istikametinde harekete geçmesi konusunda zorlayarak onu Rusların geri irtibatlarını koparmakla görevlendirdi. 16 Haziran sabahı Tergukasov, Tahir'deki Osmanlı savunmasına saldırdı. Pozisyon üstünlüğüne rağmen birliklerin yarı eğitilmiş olması, aşiret savaşçıların en ufak sıkıntıda dağılması ve muharebenin en kritik anında Tatlıoğlu Mehmet Paşa'nın şehit düşmesi yüzünden savunma bozuldu. Tergukasov başarıdan faydalanacağına aynı bölgede kalmaya karar verdi⁵⁷.

⁵⁶ W.E.D. Allen, Paul Muratoff, *Caucasian Battlefields: A History of the Wars on the Turco-Caucasian Border*, s. 114-115, 120-121, 126-131, 154-157; Mahmud Celaleddin Paşa, *Mirat-ı Hakikat: Tarihi Hakikatların Aynası*, s. 311-313, 374-377; Şadi Sükan, *TSK Tarihi Osmanlı Devri 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Kafkas Cephesi Harekâtı*, s. 89-94, 98-99; Saim Besbelli, *TSK Tarihi Osmanlı Devri 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi: Deniz Harekâtı*, s. 41-45.

⁵⁷ Ahmed Muhtar Paşa, *Anılar 2: Sergüzeşt-i Hayatımın Cildi Sanisi*, s. 55, 77, 82-84; Şadi Sükan, *TSK Tarihi Osmanlı Devri 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Kafkas Cephesi Harekâtı*, s. 67-68, 71-72, 81-85, 104-106; W.E.D. Allen ve Paul Muratoff, *Caucasian Battlefields: A History of the Wars on the Turco-Caucasian Border*, s. 133-136.

Ahmet Muhtar Paşa dağılan birlikleri toparlayıp Erzurum'dan getirdiği takviyelerle 21 Haziran'da Tergukasov'un aceleyle teşkil ettiği savunma hattına taarruz etti. Stratejik konulardaki başarısını muharebe meydanında gösteremeyen Ahmet Muhtar Paşa birliklerinin koordineli bir şekilde taarruz etmesini sağlayamadığı için başarılı olamadı. Bu esnada Tergukasov'a yardımcı olmak için Loris-Melikov 25 Haziran'da 24.000 kişilik bir birlikle Zivin'deki Osmanlı savunmasına taarruz etti. Savunmadaki birliklerinin birbirine destek vermemesine ve topçu ateşlerinin zayıf olmasına rağmen Ruslar savunma hattını yaramadı. Verdiği zayıflar ve Osmanlı'nın pozisyon üstünlüğünden endişeye kapılan Loris-Melikov geri çekilme emri verdi. Düşmanla iş birliği yapan binlerce Osmanlı Ermenisi de güvenlik endişesine kapılarak Tergukasov'un peşine takılarak kaçtı. Bu Rus geri çekilmesi esnasında Balkan cephesinde yaşananlara benzer bir şekilde hiçbir Osmanlı birliği takip harekâtı icra edip düşmana zayıflar verilmeye çalışmadı⁵⁸.

Ahmet Muhtar Paşa, genç, iyi eğitilmiş, yaratıcı ve cesur bir komutandı. Ancak nitelik ve nicelikçe kuvvetli bir karargâhı olmadığı (cephe karargâhında görevli subay sayısı on civarındaydı) ve emir komuta birliği tesis edilmediği için Ahmet Muhtar Paşa yaratıcı fikir ve planları uygulamaya geçiremedi. Bölgesel dengeler nedeniyle bazı bölge ve şehirlere ancak o bölgenin ileri gelenlerinin uygun bulduğu komutanlar atanabiliyordu. Her tümen komutanı bir derebeyi gibi davranıp kendi tümeni ve sorumluluk sahasını bağımsız bir şekilde idare etmeye kalkışıp, salt kendi birlik çıkarlarına öncelik verdiği için bütünlük içinde ve koordineli hareket etmek mümkün değildi. Hoşlanmadıkları emirleri yapmıyorlardı. Durum o kadar kötüydü ki Ahmet Muhtar Paşa açıkça kabiliyetsiz ve korkak olan astlarını yerine atayacağı personeli olmadığı için görevden alamıyor veya cezalandıramıyordu⁵⁹.

Kurt İsmail Hakkı Paşa bu tarz paşaların en kötü örneğidir. İsmail Hakkı Paşa, cahil, çıkarıcı, tembel ve rüşvetçiydi. Ama hem İstanbul'da

⁵⁸ Ahmed Muhtar Paşa, *Anılar 2: Sergüzeşt-i Hayatının Cildi Sanisi*, s. 56-61, 79-80, 85-92; Mehmet Arif, *Başımıza Gelenler*, s. 261-305; W.E.D. Allen ve Paul Muratoff, *Caucasian Battlefields: A History of the Wars on the Turco-Caucasian Border*, s. 138-150; Şadi Sükan, *TSK Tarihi Osmanlı Devri 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Kafkas Cephesi Harekâtı*, s. 106-121.

⁵⁹ Ahmed Muhtar Paşa, *Anılar 2: Sergüzeşt-i Hayatının Cildi Sanisi*, s. 83,122-123, 136, 149, 226-227.

kuvvetli müttefikleri vardı hem de aşiret reisi olduğu için Ahmet Muhtar Paşa'nın onun üzerinde otoritesi ve cezalandırma yetkisi bulunmuyordu. Önce Tergukasov'u takip etme görevi verilmişti. Tergukasov'un ciddi bir zayıflık vermeden kaçmasına müsaade etti. Sonra Bayezid muhasarasını yürütmekle görevlendirildi. 10 Temmuz'da Tergukasov'un gelip kuşatmayı yarıp garnizonu kurtarmasına müsaade etti. Kısacası görevden alınmak için uzun bir başarısızlıklar listesi olmasına rağmen görevinde kalmayı başardı⁶⁰.

Bütün olumsuzluklara rağmen Ahmet Muhtar Paşa yaklaşmakta olan Rus taarruzlarına karşı Alacadağ silsilesinde yeni bir savunma hattı tesis etmeyi başardı. Eğitimli ve gayretli subay eksikliği nedeniyle çoğu zaman bizzat kendisi birlikleri ve hatta tek tek topları mevzilendirmek zorunda kaldı. Loris-Melikov'u zor durumda bırakıp ana cepheden kuvvet kaydırmaya zorlamak için oldukça parlak bir tali şaşırtma taarruzu planı hazırlanmıştı. Ağrı Dağı bölgesindeki Rus mevziilerine yapılacak taarruz sonrasında Ruslar ya Ağrı'ya takviye gönderecekler ya da bölgeyi terk etmek zorunda kalacaklardı. Mecburen bu görev İsmail Hakkı Paşa'ya verildi. İsmail Hakkı Paşa'nın müttefik aşiretleri bölge arazisini iyi bildiği için başlangıçta Rusları hazırlıksız yakalamayı bildiler. 4 Ağustos'ta Osmanlı birlikleri ve Kürt aşiret savaşçıları Diyadin'den hareket edip Zor geçidini aşarak Rusya içlerine girdi. Bölge halkı büyük bir paniğe kapılıp kaçmaya başlarken Tergukasov İğdir ovasına sıkışıp kaldı. Ancak İsmail Hakkı Paşa son darbeyi indirmek yerine zayıflık göz alamadığı için hâkim arazide beklemeyi tercih etti. Üstelik Ahmet Muhtar Paşa'nın Rusların Yahniler ve Alagöz taarruzu öncesinde yaptığı yardım çağrısına da aldırmış etmeden beklemesini sürdürdü. Sonuç olarak İsmail Hakkı Paşa Ağrı'da iyi bir fırsatı elinden kaçırdığı gibi müteakiben zor duruma düşen Ahmet Muhtar Paşa'nın yardımına gitmeyerek de Rusların başarısına katkıda bulundu⁶¹.

⁶⁰ Ahmed Muhtar Paşa, *Anılar 2: Sergüzeşt-i Hayatımın Cildi Sanisi*, s. 55, 94, 116-125; Mehmet Arif, *Başımıza Gelenler*, s. 377-387, 391-398, 429-433; W.E.D. Allen ve Paul Muratoff, *Caucasian Battlefields: A History of the Wars on the Turco-Caucasian Border*, s. 112, 147-150, 163; Şadi Sükan, *TSK Tarihi Osmanlı Devri 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Kafkas Cephesi Harekâtı*, s. 119-123.

⁶¹ Ahmed Muhtar Paşa, *Anılar 2: Sergüzeşt-i Hayatımın Cildi Sanisi*, s. 166-167, 173, 184;

İsmail Hakkı Paşa'nın kısıtlı başarısı Rus ihtiyatının bir kısmını Ağrı'ya çekmişti. Bu yüzden zayıflayan Loris-Melikov'un 18 Ağustos'ta Yahniler bölgesini hedef alan mahdut hedefli taarruzu başarıyla geri püskürtülmüştü. Ama Ahmet Muhtar Paşa da diğer Osmanlı birliklerinden beklediği takviye ve yardım alamamıştı. Aşiret savaşçıları cephenin ağır koşulları ve yaklaşan kış nedenleriyle gruplar halinde firar etmeye başlamışlardı. Her geçen gün durum daha da kötüye gittiği için Ahmet Muhtar Paşa Rus taarruzunu beklemek yerine harekete geçmeye karar verdi. Cüretkâr ama mahdut hedefli taarruzlarla Rusları kızdırıp savunma hattının en güçlü kesimine çekmeyi başardı. 25 Ağustos Kızıltepe ve 2 Ekim Yahniler muharebelerinde Rusları yenmeyi başardı. Bu başarılar Ahmet Muhtar Paşa'nın kendisine olan güvenini artırdı ama kesin sonuç sağlanamadığı için Rus tehdidi devam etmekteydi. Ahmet Muhtar Paşa'nın kendine aşırı güveni ve astlarına karşı duyduğu aşırı güvensizlik sonucu vakit varken birliklerini Soğanlı bloğundaki daha güvenli mevzilere çekilmesini engelledi. Sonuçta Ruslar 15 Ekim'de Alacadağ muharebesinde Osmanlı birliklerini ağır bir yenilgiye uğrattığı gibi çekilen birliklerinden Hacı Raşit Paşa komutasındaki grubu çembere alarak 8.000 askeri esir almayı başardılar. Ahmet Muhtar Paşa düzenli birliklerinin yarısını kaybederken başıbozukların tamamına yakını firar etti. İsmail Hakkı Paşa yenilgi haberini alınca beklemeden Ağrı Dağı'nı boşaltarak Eleşkirt vadisinden çekilmeye başladı. Böylelikle Ruslara farklı bölgelerdeki kuvvetlerini Erzurum istikametinde birleştirme olanağı tanıdı⁶².

Kafkas Cephesi harekâtının son aşamasını güçlü Rus ordusuna karşı umutsuz bir savunma şeklinde tasvir edebiliriz. Alacadağ yenilgisi sadece Osmanlı Ordusu'nun moralini bozmakla kalmamış Kuzey Kafkas halkları da Osmanlı zaferine duydukları inancı kaybetmişti. İsyancılar birdenbire sona erdi ve isyan bastırma harekâtına tahsisli birlikler hızlı bir şekilde Osmanlı üzerine sevk edildi. Osmanlı Kafkas Ordusu'nun

Mehmet Arif, *Başımıza Gelenler*, s. 446-449; Şadi Sükan, *TSK Tarihi Osmanlı Devri 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Kafkas Cephesi Harekâtı*, s. 123-126; W.E.D. Allen, Paul Muratoff, *Caucasian Battlefields: A History of the Wars on the Turco-Caucasian Border*, s. 158-163.

⁶² Ahmed Muhtar Paşa, *Anılar 2: Sergüzeşt-i Hayatımın Cildi Sanisi*, s. 164-220; Mehmet Arif, *Başımıza Gelenler*, s. 471-500, 516-518, 521-522, 555-643; Şadi Sükan, *TSK Tarihi Osmanlı Devri 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Kafkas Cephesi Harekâtı*, s. 126-133, 138-157; W.E.D. Allen ve Paul Muratoff, *Caucasian Battlefields: A History of the Wars on the Turco-Caucasian Border*, s. 163-188.

şansı Sultan II. Abdülhamid Balkanlardaki uygulamasının tersine ağır yenilgiye rağmen Ahmet Muhtar Paşa'yı görevden almamasıdır. Ahmet Muhtar Paşa Rus ilerleyişine karşı adım adım savunma stratejisi yerine onları Doğu Anadolu savunmasının belkemiği olan Erzurum Kalesi'nde karşılamayı tercih etti. Hasan Paşa gibi kabiliyetli bir komutanın gayretleri sayesinde şehrin savunması hiç olmadığı kadar güçlendirilmişti. Ancak bütün bu olumlu etmenlere rağmen 4 Kasım'da ileri savunma mevzilerinin yer aldığı Deveboynu'nda cereyan eden muharebe tam anlamıyla büyük bir hayal kırıklığı ile sonuçlandı. Ahmet Muhtar Paşa üç ayrı savunma mevziinde tertiplenmiş birlikleri kontrol altında tutamadı. Daha da kötüsü Rus kazanımlarını geri almak için piyade birliklerini kitle halinde karşı taarruza kaldırması büyük bir hata olacaktı. Osmanlı piyadesi taarruzu için mevziileri terk ettiğinde Rus süvarisi için mükemmel bir hedef teşkil etmişti. Rus süvarisi karşısında dağılan Osmanlı askeri dağınık bir şekilde şehre doğru çekildi. Bu düzensiz çekiliş esnasında topların bir kısmı ve ağırlıklar da terk edildi⁶³.

Bu son yenilgi sonrasında Erzurum müdafileri kalan morallerini de yitirdikleri gibi top kayıpları yüzünden ateş güçleri de oldukça zayıflamıştı. Şehrin savunulmasının mümkün gözükmediği bu anda bile Ahmet Muhtar Paşa Rusların teslim olunması tekliflerini reddetti. General Loris-Melikov standart bir taarruzun ağır zayıatından kaçınmak ve Osmanlı garnizonunun moral bozukluğundan azami istifade etmek için 8 Kasım gecesi cüretkâr bir gece taarruzuna kalkıştı. Ermeni gönüllülerin öncülüğünde başlayan gece taarruzu Osmanlı garnizonunu gafil avlamıştı ve başlangıçta beklentileri doğrular tarzda önemli bir tabyanın (Aziziye 3nolu Tabya) ele geçirilmesi dahil önemli kazanımlar elde edildi. Ancak Ahmet Muhtar Paşa elindeki mevcut kuvvetleri ve galeyana gelerek yardımı koşan sivil halkı zamanında devreye sokup karşı taarruzlarla düşman geri püskürttü. Müdafilerin aniden artan moral ve direnişleri ile yaklaşan kış koşulları yüzünden Melikov müteakip

⁶³ Ahmed Muhtar Paşa, *Anılar 2: Sergüzeşt-i Hayatımın Cildi Sanisi*, s. 221-227; Mehmet Arif, *Başımıza Gelenler*, s. 739-764; Şadi Sükan, *TSK Tarihi Osmanlı Devri 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Kafkas Cephesi Harekâtı*, s. 159-163; Vehbi Kocagüney, *Erzurum Kalesi ve Savaşları*, İstanbul 1942, s. 51-72; W.E.D. Allen ve Paul Muratoff, *Caucasian Battlefields: A History of the Wars on the Turco-Caucasian Border*, s. 189-196.

taarruzlara kalkışmayıp kuşatma çemberini tamamlayıp şehri abluka altına almakla yetindi⁶⁴.

Bu zaferi kısa bir süre sonra Kars'ta yaşanacaklar gölgeleyecekti. Kars Kalesi, Kırım Savaşı'nda gösterdiği direniş ile meşhur olmuştu. Kalenin modern bir savunma sistemi ve silah ve teçhizat açısından Erzurum'dan daha üstündü. Fakat Erzurum'da çok kötü koşullardaki müdafilerin gösterdiği kahramanca direnişin tam tersi yaşanacaktı. 17 Kasım'da aniden başlayan gece taarruzunda garnizon paniğe kapıldı. Kale komutanı Hüseyin Hami Paşa garnizonun bir kısmı ile kaçmayı başarırken geride kalan 17.000 asker ertesi sabah teslim oldu. Bu beklenmedik yenilgi Osmanlı Kafkas Ordusu için çok ağır bir darbe oldu. Hâlâ Ruslara karşı direnen Batum ve Erzurum kaleleri iyice tecrit edilmiş oldular⁶⁵.

Kars'ın düşmesinin verdiği moral ve yaklaşan ateşkes görüşmelerinde daha avantajlı bir konuma geçme arzusuyla Loris-Melikov Batum ve Erzurum muhasaralarını daha da sıkılaştırdı. Rus saldırılarının artmaya başladığı bu kritik dönemde Erzurum'da başlayan salgın hastalık bütün dengeleri bozdu. Ahmet Muhtar Paşa ordusunun kalan kısmını korumak için zor bir karar alarak geride İsmail Hakkı Paşa komutasında zayıf bir garnizon bırakıp Rus çemberini yararak en iyi birlikleri ile Bayburt'ta çekildi. Ruslar salgın ve kış koşulları yüzünden şehri hemen ele geçirmek yerine 5 Ocak 1878'de kuşatma çemberini takviye etmekle yetindi. Şehir ateşkes imzalandıktan sonra 8 Şubat'ta teslim olacaktı⁶⁶.

⁶⁴ Ahmed Muhtar Paşa, *Anılar 2: Sergüzeşt-i Hayatımın Cildi Sanisi*, s. 227-232; Mehmet Arif, *Başımıza Gelenler*, s. 766-801; Şadi Sükan, *TSK Tarihi Osmanlı Devri 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Kafkas Cephesi Harekâtı*, s. 164-171; Vehbi Kocagüney, *Erzurum Kalesi ve Savaşları*, s. 73-86; W.E.D. Allen ve Paul Muratoff, *Caucasian Battlefields: A History of the Wars on the Turco-Caucasian Border*, s. 197-200.

⁶⁵ Ahmed Muhtar Paşa, *Anılar 2: Sergüzeşt-i Hayatımın Cildi Sanisi*, s. 237-242; Mehmet Arif, *Başımıza Gelenler*, s. 819-852; Şadi Sükan, *TSK Tarihi Osmanlı Devri 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Kafkas Cephesi Harekâtı*, s. 171-180; W.E.D. Allen ve Paul Muratoff, *Caucasian Battlefields: A History of the Wars on the Turco-Caucasian Border*, s. 201-210.

⁶⁶ Vehbi Kocagüney, *Erzurum Kalesi ve Savaşları*, s. 86-101; Mehmet Arif, *Başımıza Gelenler*, s. 881-888; Şadi Sükan, *TSK Tarihi Osmanlı Devri 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Kafkas Cephesi Harekâtı*, s. 190-192, 195; W.E.D. Allen ve Paul Muratoff, *Caucasian Battlefields: A*

Erzurum ve Kars'ta bunlar yaşanırken Batum beklentilerin ötesinde bir direnişle Ruslara ağır zayıat verdirmeye devam ediyordu. Diğer kaleler karşısında kazanılan başarıların etkisiyle Rus komutan ağır kış koşulları, sarp arazi ve her şeyden önce çetelerinin varlığını dikkate almayarak ateşkes öncesi Batum'u ele geçirmek için yeni bir taarruz planladılar. Sayısal üstünlüklerine ve güneyden Ardahan yakınlarından gelen yeni taarruz kolu sayesinde her iki taraftan yapılacak taarruza güveniyorlardı. Kendisine bağlanan umutlara rağmen daha harekât başlar başlamaz planın uygulanmayacağı anlaşıldı. Ardahan grubu Batum'a ancak bir buçuk ay sonra ve mevcudunun önemli bir kısmını yollarda kaybederek ulaşabildi. Yukarıdan gelen siyasi baskılar sonucu planlanan taarruz gerekli hazırlıklar tamamlanamadan 30 Ocak'ta başlatıldı. Derviş Paşa düzenli ordu birlikleri ve topçularını mükemmel bir şekilde mevzilendirmişti. Küçük bir Osmanlı deniz filosu denizden ateş desteği sağlarken Rus hatlarının gerisi büyük ölçüde başıbozukların denetimi altındaydı. Derviş Paşa, sabırla Rus taarruz kollarının savunma mevzii önünde uzanan dereden geçişe başlamasını bekledi. Ruslar derenin içine girdiklerinde her taraftan açılan ateşlere maruz kalıp ne ileriye gidebildiler ne de geri çekilebildiler. Rus komutanların çoğunluğu sık orman içine gizlenmiş keskin nişancılarınca ber taraf edildi. Ağır ateş altında lidersiz kalan Rus askerlerinin ancak bir kısmı geri çekilmeyi başardı. Zamanında verilen geri çekilme emri sayesinde muharebeye girmemiş birlikler kendilerini kurtarabildi. Batum ancak ateşkes antlaşması sonrasında teslim oldu⁶⁷.

Sonuç olarak büyük umutlarla girilen savaşta Osmanlı Ordusu birbirinden bağımsız iki ayrı cephede bazı önemli başarılarla imza atsa da savaşın stratejik, operatif ve taktik seviyelerinde büyük ölçüde başarısızlık olmuş ağır yenilgilere maruz kalmıştır. Savaş esnasında ve sonrasında bütün bu yenilgilerin sorumluluğu bazı komutanların üstüne atılsa da asıl sorumlu Osmanlı siyasi ve askerî sisteminin kendisiydi. Bu gerçek ancak bir başka büyük yenilgiler dizisi olan Balkan Savaşları

History of the Wars on the Turco-Caucasian Border, s. 211-212; Charles S. Ryan, John Sandes, *Under the Red Crescent: Adventures of an English Surgeon with the Turkish Army at Plevna and Erzeroum 1877-78*, s. 334-335, 340-341, 346-353, 364, 367-374.

⁶⁷ Şadi Sükan, *TSK Tarihi Osmanlı Devri 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Kafkas Cephesi Harekâtı*, s. 157-158, 186-188; W.E.D. Allen ve Paul Muratoff, *Caucasian Battlefields: A History of the Wars on the Turco-Caucasian Border*, s. 212-215.

sonrasında oldukça geç bir tarihte görülebildi. Ne yazık ki askerî tarih ülkemizde bilimsel bir alt disiplin olmadığı için günümüzde Osmanlı-Rus Savaşı ve sonuçları bilinmemektedir. Balkan Savaşları öncesinde hâkim olan kolaycılığa kapılarak savaşın bütün boyutları gerçekçi ve bilimsel olarak ortaya konulmayıp daha ziyade başta Plevne olmak üzere kazanılan zaferlerle avunulmakta eski hikâyelere yeni motifler eklenerek tüketime sunulmaktadır.

KAYNAKÇA

Kaynak Eserler

Ali Fuad, *Musavver 1293-1294 Osmanlı-Rus Seferi*, c. 1, İstanbul 1326

Ali Fuad, *Osmanlı-Rus Seferi: Şıbka ve Plevne Muharebatı*, c. 2, Dersaadet 1327

Ali Fuad, *Osmanlı-Rus Seferi: Üçüncü Plevne ve Plevne'nin Sükûtu*, c. 3, Dersaadet 1327

Fife-Cookson, *With the Armies of the Balkans and at Gallipoli in 1877-1878*, London 1879

Gazi Ahmed Muhtar Paşa, *Anılar 2: Sergüzeşt-i Hayatımın Cildi Sanisi*, yay. haz. Nuri Akbayar, İstanbul 1996

Izzet Fuad Pacha, *Les occasions perdues...: étude stratégique et critique sur la campagne Turco-Russe de 1877-1878*, Paris 1900

İbrahim Edhem, *Plevne Hatıraları: Sebat ve Gayret Kıyametten Bir Alamet*, yay. haz. Seyfullah Esin, İstanbul 1979

Keçecizade İzzet Fuat, *Kaçırılan Fırsatlar: 1877 Osmanlı-Rus Savaşı Hakkında Eleştiriler ve Askerî Düşünceler*, yay. haz. Rasim Süerdem, Ankara 1997

le FAURE, Amedee, *Cour martiale du Séraskérat: procès de Suleiman Pacha, avec portrait et cartes*, Paris 1880

Mehmed Arif, *Başımıza Gelenler: Bin İkiyüz Doksandört Tarih-i Hicriyesinde Vuku Bulan Rusya Muharebesinden Bahistir*, Kahire 1321 (1903)

Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmani*, c. 5, yay. haz. Nuri Akbayer, İstanbul 1996

Mahmud Celaleddin Paşa, *Mirat-ı Hakikat: Tarihi Hakikatların Aynası*, haz. İsmet Miroğlu, İstanbul 1983

Muzaffar Pacha ve Talat, *Défense de Plevna, d'après les documents officiels et privés, réunis sous la direction du Muchir Ghazi Osman pacha*, Paris 1889

Talat, *Plevne Savunması*, yay. haz. Talat Yalazan, Ankara 1997

Araştırma İnceleme Eserleri

ALLEN, W.E.D. ve Paul Muratoff, *Caucasian Battlefields: A History of the Wars on the Turco-Caucasian Border*, Cambridge 1953

BESBELLİ, Saim, *TSK Tarihi Osmanlı Devri 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi: Deniz Harekâtı*, c. 3, Ankara 1980

BUSHNELL, John S., "Miliutin and the Balkan War: Military Reform vs. Military Performance", *Russia's Great Reforms, 1855-1881*, ed. Ben Eklof, John Bushnell, Larissa Zakharova, Bloomington 1994, s. 144-156

CHESNEY, F. R., *The Russo-Turkish Campaigns of 1828 and 1829 with a View of the Present State of Affairs in the East*, Londra 1854

Epauchin [Nikolay Epanchin], *Operations of General Gurko's Advance Guard in 1877*, çev. H. Havelock, London 1900

FURNEAUX, Rupert, *The Breakfast War*, New York 1958

GREENE, F. V., *Report on the Russian Army and Its Campaign in Turkey in 1877-1878*, New York 1879

HOZIER, H. M., *The Russo-Turkish War*, London 1878

KOCAGÜNEY, Vehbi, *Erzurum Kalesi ve Savaşları*, İstanbul 1942

MACKENZIE, David, *The Lion of Tashkent: The Career of General M. G. Cherniaev*, Athens 1974

MENNING, Bruce W., *Bayonets Before Bullets: The Imperial Russian Army 1861-1914*, Bloomington 2000

RYAN, Charles S. ve John Sandes, *Under the Red Crescent: Adventures of an English Surgeon with the Turkish Army at Plevna and Erzeroum 1877-78*, London 1897

SEDES, İ. Halil, *1875-1876 Bosna-Hersek ve Bulgaristan İhtilalleri ve Siyasi Olaylar*, 1'inci ve 2'inci kısım, İstanbul 1946

SEDES, İ. Halil, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, c. 1-2, İstanbul 1935-1955

SEDES, İ. Halil, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, c. 3, İstanbul 1937

SEDES, İ. Halil, *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, c. 4, İstanbul 1937

SÜER, H. Hikmet, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi*, Ankara 1993

SÜKAN, Şadi, *TSK Tarihi Osmanlı Devri 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Kafkas Cephesi Harekâtı*, Ankara 1986

SÜKAN, Şadi, *TSK Tarihi Osmanlı Devri 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Kafkas Cephesi Harekâtı*, c. 2, Ankara 1985

Von HERBERT, William, *The Defence of Plevna 1877*, London 1895

Von MOLTKE, Helmuth, *The Russians in Bulgaria and Rumelia in 1828 and 1829*, çev. Lucie D. Gordon, London 1854